

CONTINU ONDERZOEK BURGERPERSPECTIEVEN

KWARTAALBERICHT

2011 | 2

- Positievare stemming beklift
- Samenleven blijft de grootste zorg
- Diversiteit in de publieke opinie: pessimisten, multicultisceptici, kabinetscritici en optimisten
- Burgers: actieve rol overheid in buitenland, maar realistisch en proportioneel
- Binnenlands belang niet doorslaggevend voor buitenlands beleid

JOSJE DEN RIDDER, PAUL DEKKER EN PEIJJN VAN HOUWELINGEN

Sociaal en Cultureel Planbureau

VOORWOORD

De wel heel zomerse lente heeft ook de Nederlandse burger tot wat zonniger gedachten over de toestand van zijn land verleid. De meerderheid vindt nog altijd dat het eerder de verkeerde dan de goede kant op gaat met Nederland, maar de optimisten hebben toch zo veel versterking gekregen dat nu voor het eerst sinds jaren een op de drie Nederlanders de toekomst wat roziger inziet. Het vertrouwen in de regering en de Tweede Kamer is gestegen tot het niveau van begin 2009, toen er algemeen opluchting en waardering was voor de wijze waarop de regering de bankencrisis had weten te bezweren.

Toch, terwijl de economische crisis achter ons ligt en de werkloosheid in Nederland de laagste is van alle landen van de Europese Unie (EU), zullen de gevolgen van de crisis in de komende tijd door de burgers juist meer gaan worden gevoeld. De bezuinigings- en herstructureringsplannen van het kabinet vragen van de burger meer keuzes (die zij uit eigen zak moeten betalen) en zullen ook gevolgen hebben voor hun inkomen. Voor de cultuursector en het onderwijs, voor het leger en de zorg, voor de wereld van advies en consult, maar ook voor degenen die afhankelijk zijn van een uitkering, zal de overheid veel minder geld ter beschikking hebben dan ook tijdens de crisis en de recessie het geval was. Dat kan dit jaar, maar vooral in 2012 en volgende jaren veel arbeidsplaatsen gaan kosten en nog meer mensen dwingen hun uitgavenpatroon drastisch te herzien. De hoop is dat de huidige lage werkloosheid, de uitstroom van de babyboomers naar pensioen en het herstel van de internationale economie voor een vraag naar arbeid blijft zorgen, die voldoende compensatie biedt voor de terugtrekkende beweging van de overheid. Of dat echt zo is, is heel onzeker, omdat de overheid minder als opdrachtgever en investeerder optreedt.

Op dit moment overheerst bij de burger duidelijk de opluchting over een andere toon en stijl in de politiek, naast de waardering voor een politieke lijn die in ieder geval beter aansluit bij het gevoelen van mensen die in de afgelopen jaren onvoldoende gehoor hebben gevonden. Op dit moment is het overigens nog niet goed te zeggen in hoeverre men zich ook steeds zal kunnen herkennen in de keuzes die in politiek en beleid gemaakt worden.

Daar komt nog bij dat er naast de al bekende binnenlandse uitdagingen van politiek en

beleid ook voor Nederland urgente problemen in het buitenland om en een oplossing vragen. Hoofdstuk 3 gaat daar nader op in.

Na de huizenbezitters met hypotheek, de banken en de bedrijven dreigen nu ook een aantal Eurolanden financieel zo in de problemen te komen, dat dit de andere landen van de eurozone direct raakt en bedreigt. Voor de gewone burger is het moeilijk te volgen en nog moeilijker te accepteren dat slecht beleid in Athene niet alleen gevolgen heeft voor de Grieken, maar ook voor hem of haar in Nederland, Duitsland of Finland. In deze aflevering van het Continu Onderzoek Burgerperspectieven (COB) wordt het ambigue en ambivalente van onze houding ten opzichte van de EU en de euro opnieuw zichtbaar. We verwachten aan de ene kant dat 'Europa' gezamenlijk optreedt als het gaat om problemen die we zelf als land niet meer kunnen oplossen – de migratie uit Noord-Afrika bijvoorbeeld –, maar de bereidheid om bij te dragen aan de oplossing van de financiële problemen van andere EU-lidstaten, is beperkt. Dat geldt niet alleen voor Nederland, maar heel duidelijk bijvoorbeeld ook voor Duitsland, Denemarken en Finland.

Overigens is het ook niet gemakkelijk uit te leggen waarom het welbegrepen eigenbelang kan zijn een land te hulp te schieten dat in het verleden het eigen belang tot schade van andere landen heeft laten prevaleren. In deze aflevering van het COB blijkt bovendien dat de gemiddelde Nederlander weinig weet heeft van wat de overheid doet en moet of mag doen. Voor de EU geldt het gebrek aan kennis nog eens te meer. In eerder en ander onderzoek is al gebleken dat Nederlanders wel menen van veel zaken op Europees politiek gebied goed op de hoogte te zijn, maar dat ook in internationale vergelijking hun feitelijke kennis juist heel beperkt is. Los van de vraag wat hierbij de rol van een Huis voor de Democratie en een Nationaal Historisch Museum zou kunnen of had moeten zijn, blijft het in ieder geval van belang in het onderwijs en in het publieke debat aandacht te geven aan een versterking van het burgerschapsbesef van de Nederlander.

Prof. dr. Paul Schnabel
Directeur Sociaal en Cultureel Planbureau

TEN GELEIDE

Dit is het veertiende kwartaalbericht van het Continu Onderzoek Burgerperspectieven (COB) en betreft enquête- en focusgroep-onderzoek in het tweede kwartaal van 2011. Met combinaties van kwantitatief materiaal (antwoorden op gesloten enquêtevragen) en kwalitatief materiaal (gesprekken in focusgroepen en reacties op open enquêtevragen) behandelt hoofdstuk 1 de ontwikkelingen in de publieke opinie. In hoofdstuk 2 gaan we dieper op twee onderwerpen in. Ten eerste op de veranderingen en diversiteit in opvattingen over de grootste problemen in Nederland, dit keer vooral op het vlak van onderwijs, zorg, criminaliteit en samenleven, de grootste zorg van Nederlanders. (In het vorige kwartaalbericht gingen we extra in op de onderwerpen inkomen & economie en immigratie & integratie). In de tweede helft van hoofdstuk 2 beschrijven we vier groepen die worden onderscheiden op basis van een groot aantal opvattingen over samenleving en politiek. In hoofdstuk 3 kijken we naar houdingen van Nederlanders tegenover het buitenland en (beleids)wensen voor de positionering van Nederland in de wereld.

De enquêtegegevens zijn verzameld tussen 5 april en 9 mei. De focusgroepen vonden plaats op 13 en 19 april. In deze periode was er veel nieuws over de schietpartij in Alphen aan den Rijn (9 april), de burgeroorlogen in Libië en Ivoorkust en het hervatte proces tegen Wilders. Over het onderzoek is meer informatie te vinden in de Verantwoording achterin en in de daar vermelde studies.

Om de kwartaalberichten zelfstandig leesbaar te houden is enige herhaling onvermijdelijk. Naar eerdere berichten (beschikbaar op www.scp.nl) wordt verwezen met de kwartaalopgave (COB 2009|4 etc.). Daarin is aan de volgende onderwerpen extra aandacht besteed:

- 2008|3: groepen werkenden, economische verwachtingen en persoonlijke toekomstverwachtingen;
 - 2008|4: groepen met een verschillende basismotivatie, voorkeuren voor overheidsuitgaven, de financiële crisis en omgangsvormen in de publieke ruimte;
 - 2009|1: vrijheid van meningsuiting en Europa;
 - 2009|2: opvoeding en gezin en de media over de crisis;
 - 2009|3: de economische crisis voor mbo'ers en mkb'ers en politieke onvrede;
 - 2009|4: politiek (on-)tevreden en de multiculturele samenleving;
 - 2010|1: maatschappelijke tegenstellingen en de relaties tussen jong en oud;
 - 2010|2: bezuinigingen en vertrouwen in informatie over klimaatverandering en vaccinatie;
 - 2010|3: gevoelens van onveiligheid en internationalisering;
 - 2010|4: grip op het leven en de publieke gevolgen van gejaagdheid;
 - 2011|1: eurocrisis en vergelijking Denemarken – Nederland.
- 2008|1: groepen mediagebruikers, institutioneel vertrouwen, Europa en gevoelens van machteloosheid;
 - 2008|2: groepen met een verschillende levensinstelling, informatiebronnen voor de regering en maatschappelijke participatie;

BELANGRIJKSTE BEVINDINGEN

- De stijging van het optimisme uit het eerste kwartaal (van 26 naar 32%) houdt stand. Het merendeel van de Nederlanders (58%) blijft echter pessimistisch over de richting die Nederland op gaat. De positieve trend van het politieke vertrouwen zet door: 61% heeft voldoende vertrouwen in de Tweede Kamer (een jaar geleden was dat 50%), 56% heeft vertrouwen in de regering (tegenover 46% vorig jaar).
- De positievere stemming concentreert zich bij aanhangers van het kabinet. 56% van de VVD-stemmers vindt dat Nederland zich in de goede richting ontwikkelt, 89% heeft vertrouwen in het kabinet. Onder de CDA-stemmers is 49% positief over Nederland en heeft 80% vertrouwen in het kabinet. Aanhangers van SP, PvdA en PVV zijn aanzienlijk minder positief.
- De manier waarop we samenleven is en blijft het belangrijkste maatschappelijke probleem. Andere zorgen zijn: criminaliteit en veiligheid, inkomen en economie en de (ouderen)zorg. Lageropgeleiden maken zich vaker zorgen over criminaliteit en veiligheid, hogeropgeleiden over het samenleven.
- De verscheidenheid in de publieke opinie laat zich beschrijven in vier segmenten: optimisten (27%), pessimisten (17%), multicultisceptici (33%) en kabinetscritici (23%). Pessimisten en optimisten onderscheiden zich over de hele linie door meer negatieve of juist meer positieve opvattingen. Multicultisceptici zijn specifiek ontevreden over de multiculturele samenleving. De kabinetscritici hebben daarmee juist geen moeite en zijn specifiek negatief over de politiek en vaker bezorgd over de toekomst.
- Anders dan vaak wordt gedacht willen Nederlanders zich niet terugtrekken achter de dijken. Een groot deel van de burgers voelt zich betrokken bij rampen en internationale conflicten en is door-drongen van de economische afhankelijkheid van Nederland. Wel vinden burgers dat problemen in Nederland prioriteit hebben boven mondiale problemen en dit idee is sinds 2007 sterker geworden.
- De publieke opinie over het buitenland kenmerkt zich door ambiguïteit en verdeeldheid. Veel mensen vinden dat arme landen hulp verdienen, maar willen dat de overheid minder geld uitgeeft aan ontwikkelingshulp. De meeste Nederlanders vinden dat defensie met minder geld af kan, maar er is verdeeldheid over de vraag of Nederland moet bijdragen aan militaire missies. De Europese Unie ervaart men als onvermijdelijk, maar men verzet zich tegen hoge kosten en overdracht van soevereiniteit.
- Burgers zien een actieve rol van de overheid in het buitenland als een economische noodzaak, maar wel binnen bepaalde grenzen: Nederland moet realistisch zijn over wat het als klein land kan bereiken en niet altijd voorop willen lopen; de uitgaven aan het buitenland moeten in proportie zijn met de bijdrage van andere landen en de economische situatie in Nederland.
- Het Nederlands belang is een belangrijke drijfveer voor het buitenlandse beleid, maar kan in de ogen van burgers niet de enige motivatie zijn voor een actieve houding. Er moet ook oog zijn voor de belangen van ontwikkelingslanden en principes als mensenrechten, democratie en vrijheid van meningsuiting. In een ideale situatie is een actieve rol in het buitenland zowel goed voor Nederland als voor het buitenland.

1 HOE GAAT HET MET NEDERLAND?

Kernpunten

Hoewel de meerderheid (58%) nog altijd pessimistisch is over hoe het gaat in Nederland, houdt de toename van optimisme uit het eerste kwartaal van dit jaar stand. Het vertrouwen in de politiek neemt toe. Vooral de aanhangers van het kabinet zijn positiever gestemd. Burgers blijven zich grote zorgen maken over de manier waarop we samenleven. Hun belangrijkste prioriteit is dan ook 'dat de mensen in Nederland verdraagzamer zijn en zich sociaal gedragen'. Het wat positievere opinieklimaat rond integratie en immigratie uit het eerste kwartaal houdt geen stand. Er is meer steun voor 'eigen verantwoordelijkheid'.

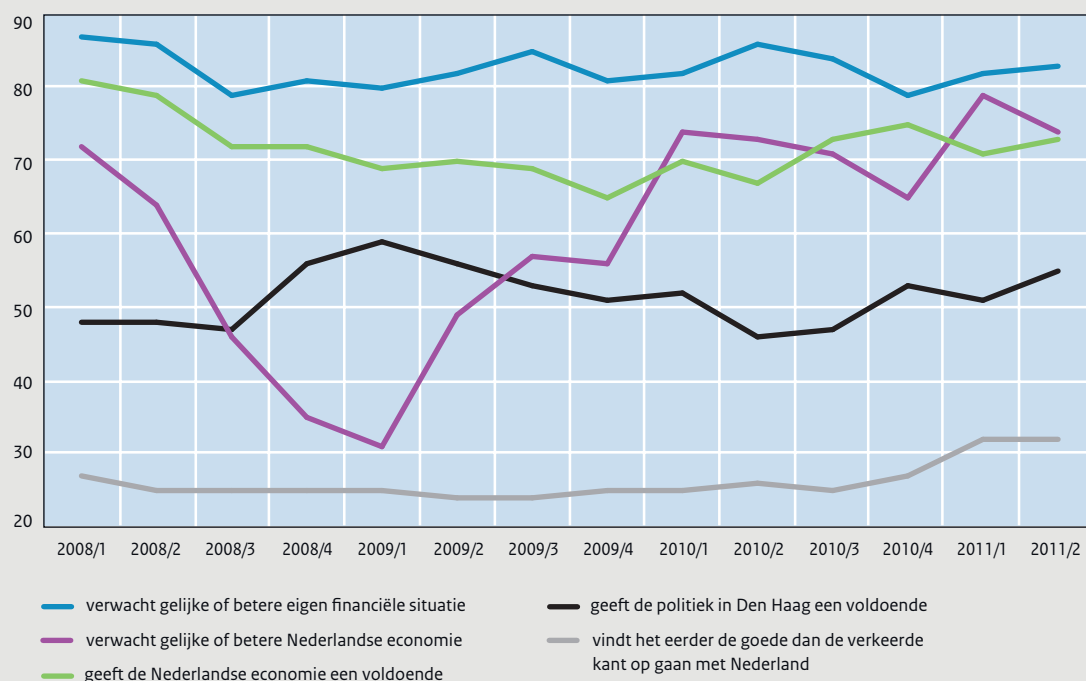
In dit hoofdstuk kijken we naar ontwikkelingen in de stemming in het land, in de belangrijkste zorgen en prioriteiten en in enkele opintrends.

POSITIEVERE STEMMING BEKLIJFT

In het eerste kwartaal van dit jaar (COB 2011|1: 3, 10) bleek de publieke opinie plotseling iets minder pessimistisch te zijn geworden. Het percentage mensen dat 'het eerder de goede dan de verkeerde kant' op zag gaan met Nederland was toegenomen van 26 in de

voorgaande kwartalen naar 32. In figuur 1.1 zien we dat het toegenomen algemene optimisme standhoudt en de kleine meerderheid die de Haagse politiek een voldoende geeft iets is toegenomen. Het aandeel mensen dat vindt dat het vooral de verkeerde kant op gaat blijft echter ruim in de meerderheid (58%). De waardering en verwachtingen van de economie schommelen op een hoog niveau en de persoonlijke financiële verwachtingen zijn al langer onveranderd positief.

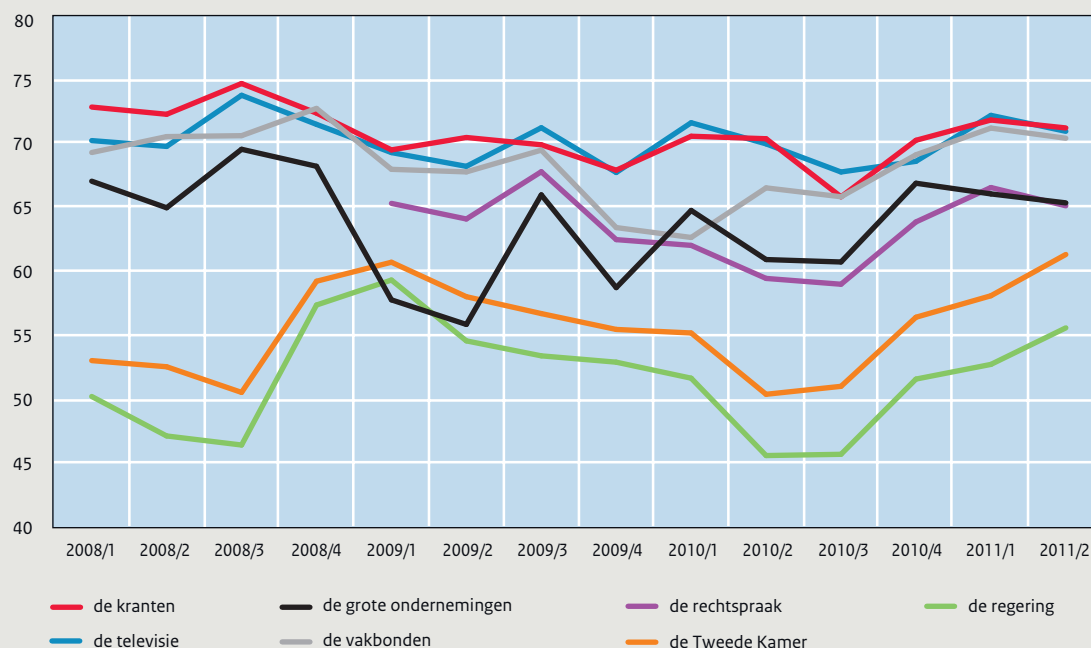
Figuur 1.1 Positieve waarderingen en verwachtingen^a, bevolking van 18+, 2008-2011/2 (in procenten)

a De verwachtingen betreffen de komende twaalf maanden; de voldoende betreffen het percentage mensen dat 6-10 scoort op een schaal van 1-10 voor tevredenheid.

Bron: COB 2008/1 – 2011/2

Figuur 1.2 'Voldoende' vertrouwen in zeven instituties^a, bevolking van 18+, 2008-2011/2 (in procenten)

a Vermeld zijn percentages scores 6-10 op een schaal van 1 (geen enkel vertrouwen) tot 10 (alle vertrouwen) in antwoord op de vraag 'Hoeveel vertrouwen heeft u op dit moment in de volgende instellingen in Nederland?'.
Bron: COB 2008/1 - 2011/2

In figuur 1.2 zet de positieve trend in politiek vertrouwen vanaf het derde kwartaal van 2010 door. Voor de Tweede Kamer is de eerdere top van begin 2009 nu geëvenaard, voor de regering is dat nog niet het geval. De overige maatschappelijke instituties vertonen de laatste kwartalen geen noemenswaardige veranderingen.

De veranderingen in vertrouwen in de regering bij kiezers van verschillende partijen sinds het derde kwartaal van 2010 (COB 2011|1: 7) is dit kwartaal niet veranderd ten opzichte van het vorige. Het meeste vertrouwen in de regering heeft de aanhang van de coalitiepartijen VVD (89%) en CDA (80%), het minst de aanhang van de SP (30%), de PvdA (34%) en de PVV (42%); een tussenpositie neemt de aanhang van D66 en GL (58%) in. Daarbij zij er wel aan herinnerd dat voor de totstandkoming van

het nieuwe kabinet de aanhang van de PVV bijzonder weinig vertrouwen in de regering had. Van het derde naar het vierde kwartaal van 2010 maakte de PVV-aanhang een sprong van 20 naar 45%.¹

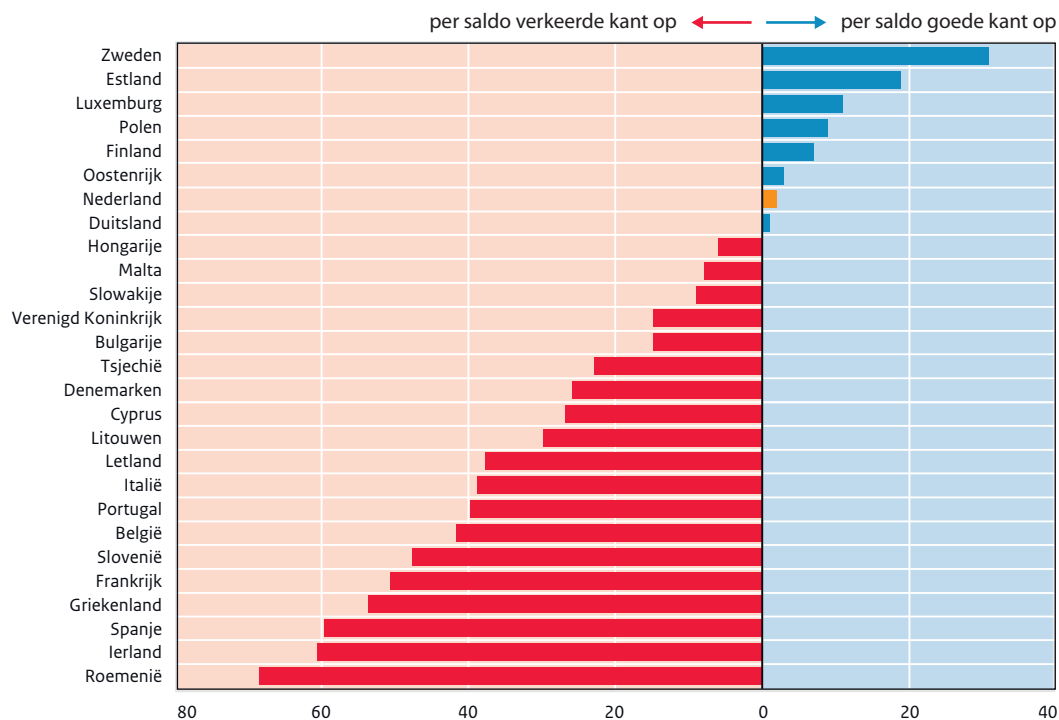
¹ Het gaat hier om momentane partijvoorkeuren ('als er nu Kamerverkiezingen zouden zijn') en die zijn veranderlijk. We weten van een groeiende groep respondenten echter ook wat ze (zeggen te) hebben gestemd bij de Kamerverkiezingen van 2010. De verschillen tussen mensen met een constante voorkeur en de wisselaars zijn echter te klein om er conclusies aan te verbinden. Zo heeft in de afgelopen drie kwartalen van de PVV-stemmers van juni 2010 43% vertrouwen in de regering, van de mensen die nu PVV zouden stemmen 44%; de overlappende groep mensen met een constante PVV-voorkeur wijkt daar niet vanaf.

BURGERS POSITIEVER WANNEER ZIJ NEDERLAND VERGELIJKEN MET ANDERE LANDEN

Ook in de Eurobarometer wordt regelmatig gevraagd of men vindt dat het in het algemeen de goede of verkeerde kant op gaat met het eigen land. Anders dan in het COB wordt ook een neutrale antwoordcategorie aangeboden. In figuur 1.3 presenteren we voor eind 2010 het saldo van de percentages dat vindt dat het de goede kant op gaat en dat vindt dat het de verkeerde kant op gaat. Hier komt Nederland op een kleine plus (37% vindt het de goede kant op gaan en 35% de verkeerde kant).

Waarom is dit beeld gunstiger dan dat van de pessimistische meerderheid volgens het COB? Dat heeft waarschijnlijk minder te maken met de afwijkende vraagstelling – door een neutrale antwoordcategorie toe te voegen aan de COB-vraag werd de stemming eerder alleen maar negatiever (COB 2009|2: 5) – dan met het kader waarin de vraag wordt gesteld. In het COB gaat het om de slotvraag van een lijst die veel aanleiding geeft om over ontwikkelingen in Nederland na te denken en in de Eurobarometer om een vraag in een lijst waarin Europa voortdurend aan de orde komt en het buitenland een vanzelfsprekend referentiekader vormt. In de focusgroepen merken we dat de meeste mensen positiever zijn als ze Nederland vergelijken met andere landen dan als ze het huidige Nederland vergelijken met dat van vroeger. Als in de Eurobarometer expliciet wordt gevraagd het eigen land te vergelijken met andere Europese landen, zijn Nederlanders ook opvallend tevreden met het eigen land (COB 2010|4, p. 5).

Figuur 1.3 Saldo van de opvattingen dat zaken zich in het eigen land in de goede en foute richting ontwikkelen^a, bevolking van 15+

a 'Zou u zeggen dat het over het algemeen de goede kant of de verkeerde kant op gaat in ons land?' Vermeld is de verschillscore van het percentage 'het gaat de goede kant op' en het percentage 'het gaat de verkeerde kant op' (met weglating van 'geen van beide' en 'weet niet').
Bron: Eurobarometer 74.2 (oktober-november 2010)

In een aantal landen veranderde de opinie over de richting waarin het land zich ontwikkelt substantieel. Grote dalers in vergelijking met begin 2010 (Eurobarometer 73.4) waren Ierland (min 33 procentpunten), Bulgarije (min 21), Griekenland (min 18), Denemarken (min 18), Slovenië (min 17) en Italië (min 13); sterke stijgers waren Duitsland (plus 27), Litouwen (plus 17) en Tsjechië (plus 13); Nederland veranderde nauwelijks (plus 3). Begin vorig jaar was er in Denemarken dus meer optimisme en in Duitsland veel meer pessimisme dan in Nederland; dat is ook wat er uit eerder onderzoek kwam (zie COB 2011|1 voor Denemarken). Zo komen we met figuur 1.3 tot de dubbele positieve bevinding dat Nederlanders gunstiger gestemd raken over hun land als ze zichzelf internationaal gaan vergelijken en dat het met de somberheid in Nederland erg meevalt in vergelijking met andere landen.

Positief gevoel vooral bij kiezers van VVD en CDA

Het positieve gevoel over de richting van Nederland concentreert zich bij wie nu op een regeringspartij zou stemmen: 56% van de VVD-ers en 49% van de CDA'ers vindt dat Nederland zich in de goede richting ontwikkelt. Hierboven bleek al dat zij ook veel vertrouwen hebben in het huidige kabinet en dat zien we terug in hun toelichtingen. Zij vinden dat er een goed kabinet zit dat daadkrachtig aan de slag gaat met de problemen en op de juiste onderwerpen bezuinigt.

“Goede regering, werkt hard aan herstel van de economie en het sociale klimaat.” (CDA)

“Wij hebben een goede regering waar ik alle vertrouwen in heb.” (VVD)

“De bezuinigingen trachten de tekorten in redelijke termijn terug te brengen.” (CDA)

“Omdat deze regering niet meer zo is van pappen en nathouden, maar van doorpakken.” (VVD)

“Met de nieuwe regering wordt er een strenger beleid gevoerd t.a.v. criminaliteit en immigratie.” (VVD)

Onder kiezers van andere partijen is het aandeel optimisten veel kleiner. Zij wijzen in hun argumentatie waarom het de goede kant op gaat met Nederland niet op het kabinet, maar op de – in hun ogen – verbeterende economische omstandigheden:

“Meer vacatures en de economie trekt dus een beetje aan!” (SP)

“Gezien de recessie die we gehad hebben en waar we nu weer aan het uitklimmen zijn, denk ik dat we met zijn allen weer de goede kant op gaan.” (GL)

“We komen weer langzaam uit het dal van het economisch dieptepunt.” (D66)

“Het lijkt erop dat de stabiliteit wat toeneemt en de economie weer wat aantrekt.” (CDA)

Negatieve stemming blijft dominant

De zorgen over Nederland zijn echter allerm minst verdwenen: tegenover de 32% die het vooral de goede kant op ziet gaan staat nog altijd 58% die het meer de verkeerde kant op ziet gaan. Mensen die het de verkeerde kant op zien gaan hanteren een waaier van argumenten: van korte verwijzingen naar misstanden (‘zorg voor ouderen, criminaliteit, te lage straffen, enz. enz.’, of nog korter ‘volg de tv’) tot lange beleidsanalyses en godvruchtige beschouwingen. Terugkerende thema's zijn de manier waarop we samenleven, immigratie en discriminatie (van de autochtone bevolking), criminaliteit en verruwing, toenemende financiële problemen en groeiende verschillen tussen arm en rijk. Er lijkt niet zozeer sprake van heel nieuwe onderwerpen als wel van actualisering.² Bij toenemend geweld wordt op de schietpartij in Alphen aan den Rijn gewezen en bij de buitenlanders krijgen de Turken en Marokkanen steeds vaker gezelschap van de Polen en Roemenen.

Wat de politiek betreft wordt er gewezen op de te softe (‘watjesbeleid’) of juist te harde aanpak (‘veramerikanisering’) van de bovengenoemde problemen. Daarnaast maken veel mensen zich zorgen over de bezuinigingen³,

2 Zie P. van Houwelingen, Boze Burgers, in: P. Dekker en J. den Ridder (red.), *Stemming Onbestemd*, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, 2010, p. 112-135 voor een uitgebreid overzicht van zorgen van diegenen die vinden dat Nederland de verkeerde kant op gaat.

3 Dat de bezuinigingen steeds meer mensen bezighouden, zien we ook als de COB-geënuqueterden in hun eigen woorden aangeven wat de belangrijkste maatschappelijke problemen zijn. Het aantal keren dat ze bezuinigingen noemen loopt op van hoogstens 10 tot begin 2009 via 24 eind 2009, 74 eind 2010 (COB 2010|4: 19) en 71 in het vorige kwartaal naar 116 in dit kwartaal.

met name op (bijzonder) onderwijs en zorg. We geven drie iets langere motiveringen van waarom het duidelijk de verkeerde kant op gaat met Nederland. Qua onderwerp en toon geven ze een aardig beeld van de verschillende posities van waaruit kritisch naar de Haagse politiek wordt gekeken:

“Hoeveel Nederlanders zitten er in moslimlanden in hun regeringen en gemeenteraden! En deelraden! En waarom zitten de buitenlanders dan wel hier in de gemeenten en regering en niet in het land van herkomst, dan kunnen ze toch daar verbeteringen doorvoeren! (...) Ik ben een echte Nederlander met normen en waarden. Veel te weinig begrip van de regering voor de bijstandsgezinnen (inkomen) en armoede ook bij AOW'ers. AOW is veel te laag. Geen zicht hebben op de ongebreidelde prijsverhogingen, en eerder het oneerlijk omrekenen van de gulden naar de euro. Bijna alles is niet omgerekend maar rechtuit van f naar E, vandaar de stille armoede. Veel te veel negeren van de hoge graaiers, ook onder de ex-politici (Kok, Bos, Eurlings enz.)”
(PVV, hogeropgeleid)

“Sinds de aanstelling van het nieuwe kabinet onder leiding van Mark Rutte en in samenwerking met Geert Wilders' PVV vindt een aantal zorgwekkende ontwikkelingen plaats. Het is begrijpelijk dat er bezuinigd moet worden, maar ik vind het een slechte zaak dat er zo sterk bezuinigd wordt op secundair en universitair onderwijs en onderzoek. Daarnaast lijken juist de minderbedeelden in de samenleving de dupe te worden, terwijl banken met staatssteun zich doodleuk blijven verrijken. In plaats van geld en energie te investeren in een snelheidslimiet van 130 of de illegalisering van dubbele nationaliteiten zou er beter geld besteed kunnen worden aan bovengenoemde zaken, om zo onze kenniseconomie er weer bovenop te helpen!”
(D66, hogeropgeleid)

“Nederland wordt steeds minder tolerant, de angst overheerst. We lopen achter grote landen als Amerika aan en hebben in mijn ogen steeds minder een eigen mening. Rijken worden rijker, armen worden armer. Er worden tegenstrijdige signalen gegeven doordat het kabinet aan de ene kant wil dat iedereen (dus ook mindervaliden) aan het werk gaat en meer in de 'valide' maatschappij gaat meedraaien, maar tegelijkertijd wordt diezelfde groep het hardste gepakt waardoor het steeds moeilijker wordt dat te organiseren. Het lijkt wel of de regering

plannen wil uitvoeren waarbij ze van te voren niet nagedacht hebben of dat in de praktijk ook echt gaat werken.” (SP, middelbaar opgeleid)

ZORGEN EN PRIORITEITEN

Hieronder behandelen we eerst de zorgen (en positieve punten) die naar voren komen als burgers in hun eigen woorden aangeven wat de vijf belangrijkste problemen (en sterke punten) van Nederland zijn. Daarna gaan we in op de prioriteiten die ze aanbrenge in een lange, vaste, lijst maatschappelijke vraagstukken.

Zorgen over samenleven, 'criminaliteit en veiligheid' en 'inkomen en economie'

Als we mensen vragen in hun eigen woorden aan te geven wat de belangrijkste maatschappelijke problemen in ons land zijn, dan noemen ze blijkens tabel 1.1 vooral kwesties rond de manier waarop we samenleven, de criminaliteit en onveiligheid, en economie en inkomensverschillen.

Hoewel er wel veranderingen plaatsvinden in de rangorde van problemen, blijft de top vijf stabiel. Inkomen en economie worden, sinds 2009, relatief minder vaak als probleem genoemd, terwijl onderwijs wat hoger op de probleemagenda staat.

Voor zowel lager- als hogeropgeleiden is de manier waarop we samenleven het belangrijkste probleem, maar hogeropgeleiden noemen dit onderwerp vaker. Ook politiek en bestuur en onderwijs worden door hen vaker genoemd. Lageropgeleiden maken zich vaker zorgen over criminaliteit en veiligheid. Door de tijd heen blijven de verschillen tussen opleidingsniveaus in grote lijnen constant. De enige trend is dat lageropgeleiden zich iets vaker zorgen zijn gaan maken over criminaliteit, terwijl hogeropgeleiden zich meer zorgen gingen maken over het samenleven.

Trots op vrijheid van meningsuiting, saamhorigheid en sociale voorzieningen

We laten mensen ook in hun eigen woorden opschrijven wat ze juist goed vinden gaan in Nederland. Dan blijkt dat men trots is op de vrijheid van meningsuiting, de manier waarop we samenleven en de sociale voorzieningen in Nederland (zorg, sociale stelsel). Ook hier is er weinig veranderd. Men is sinds begin 2008

Tabel 1.1 Trends in nationaal probleembesef^a, bevolking van 18+, 2008-2011/2 (in procenten)

	2008	2009	2010	2011/1	2011/2
samenleven, normen en waarden	20	21	22	22	21
criminaliteit en veiligheid	11	10	12	11	13
inkomen en economie	14	17	12	12	12
politiek en bestuur	13	12	15	11	11
immigratie en integratie	10	10	10	10	11
zorg en vergrijzing	7	6	7	8	7
verkeer en fysieke leefomgeving	6	4	5	5	5
onderwijs, innovatie, kunst & cultuur	2	2	2	4	4
sociale stelsel	1	2	1	2	3
werkgelegenheid	1	5	3	3	3
jeugd en gezin	4	3	3	3	2
natuur en milieu	3	3	2	2	2
Nederland in internationaal perspectief	1	1	1	2	2
vrijheden	1	1	1	0	1
overig	4	4	4	5	4
totaal probleembesef	100	100	100	100	100

a 'Wat vindt u op dit moment de grootste problemen in ons land? Waar bent u zeer negatief of boos over of waar schaamt u zich voor als het om de Nederlandse samenleving gaat?' Respondenten konden telkens maximaal vijf onderwerpen noemen. Achteraf zijn de onderwerpen ingedeeld in categorieën. Elke respondent telt even zwaar mee (het gewicht van een onderwerp is omgekeerd evenredig aan het aantal genoemde onderwerpen). De volgorde van de categorieën is die van de laatste meting.

Bron: COB 2008-2011/2

Tabel 1.2 Trends in nationale trots^a, bevolking van 18+, 2008-2011/2 (in procenten)

	2008	2009	2010	2011/1	2011/2
samenleven, normen en waarden	13	16	16	15	18
vrijheden	18	15	12	12	13
zorg en vergrijzing	8	10	11	12	9
sociale stelsel	10	11	11	11	8
inkomen en economie	9	7	7	8	8
politiek en bestuur	6	6	6	7	6
onderwijs, innovatie, kunst & cultuur	5	6	6	6	6
verkeer en fysieke leefomgeving	5	4	5	5	5
natuur en milieu	5	5	5	4	5
immigratie en integratie	3	4	3	2	3
Nederland in internationaal perspectief	5	2	2	2	2
criminaliteit en veiligheid	2	2	2	2	2
werkgelegenheid	2	1	1	1	2
jeugd en gezin	1	1	1	1	0
overig	7	10	12	11	12
totale trots	100	100	100	100	100

a 'En wat vindt u juist goed in ons land? Waar bent u zeer positief of blij over of trots op als het om de Nederlandse samenleving gaat?'
Zie toelichting tabel 1.1.

Bron: COB 2008-2011/2

wat trotser geworden op de manier waarop we samenleven en wat minder trots op onze vrijheden.

In hoofdstuk 2 gaan we in op de woorden die mensen gebruiken wanneer ze hun zorgen uiten over onderwijs, zorg, criminaliteit en veiligheid en – uitgebreider – de manier waarop we samenleven.

Prioriteiten: verdraagzaamheid, oudedagsvoorzieningen, bestrijding van criminaliteit

In aanvullend onderzoek hebben we mensen een aantal maatschappelijke vraagstukken voorgelegd en hun gevraagd die te rangschikken naar volgorde van belangrijkheid. Zo ontstaat een lijst met de maatschappelijke prioriteiten van de Nederlandse bevolking.⁴ Met deze methode krijgen we een concreter beeld van specifieke onderwerpen en bewegingen achter de zorgen uit tabel 1.1.

In tabel 1.3 staan de tien belangrijkste vraagstukken van dit moment. Bovenaan troont de verdraagzaamheid. Die kwestie scoorde ook in 2007 en 2010 al hoog, maar heeft aan belang gewonnen. De oudedagsvoorzieningen en de bestrijding van criminaliteit vullen de top drie aan.

In de top tien van prioriteiten vinden we twee wereldwijde vraagstukken terug: de bestrijding van oorlog en terrorisme en de bestrijding van armoede in de wereld. De overige prioriteiten hebben allemaal betrekking op Nederland. Het gaat dan om de verbetering van de gezondheidszorg, vermindering van de armoede, betere hulp aan kinderen met problemen, economische groei en de naleving van wetten en regels.

Tussen 2007 en 2010 deden zich grote veranderingen voor: het belang van economische thema's steeg sterk en belang van mondiale thema's nam sterk af. De veranderingen tussen augustus 2010 en april 2011 zijn veel kleiner (zie tabel 1.4). In de top tien stegen verdraagzaamheid, armoede en hulp aan probleemkinderen. Verder zijn er een aantal stijgingen lager in de rangorde: mensen kennen nu meer prioriteit toe aan de leefbaarheid in de buurt, passende woningen, minder discriminatie en gemakkelijker combineren van werk en kinderen.

Tabel 1.3 Top tien van 64 maatschappelijke prioriteiten, 2007, 2010 en 2011^a

	2007/2	2010/3	2011/2
dat de mensen in Nederland verdraagzamer zijn en zich socialer gedragen	2	3	1
dat de oudedagsvoorzieningen van mensen in Nederland in de toekomst goed geregeld blijven	4	1	2
dat er meer wordt gedaan aan de bestrijding van criminaliteit in Nederland	9	4	3
dat er minder oorlog en terrorisme in de wereld is	1	5	4
dat de gezondheidszorg in Nederland verbetert	7	2	5
dat er in de toekomst minder honger op de wereld is	3	7	6
dat er minder armoede in Nederland komt	14	14	7
dat kinderen met problemen eerder en beter worden geholpen	10	16	8
dat de economie in Nederland groeit	31	6	9
dat wetten en regels beter worden nageleefd in Nederland	20	15	10

a Zie Verantwoording achterin. Significante stijgers t.o.v. eind 2010 zijn groen en dalers zijn rood.

Bron: Veldkamp/SCP-COB 2011 en PBL/Veldkamp 2007-2010

4 Dit is een herhaling van eerder onderzoek in 2007 en 2010, zie de Verantwoording achterin dit kwartaalbericht.

Tabel 1.4 De tien grootste stijgers en dalers in maatschappelijke prioriteiten 2010 – 2011/2^a

grootste stijgers			grootste dalers		
	verandering	positie 2011		verandering	positie 2011
dat de leefbaarheid in mijn buurt verbeterd	+11	45	dat de betrouwbaarheid van de Nederlandse overheid toeneemt	-11	22
dat kinderen met problemen eerder en beter worden geholpen	+ 8	8	dat de vervuiling van zeeën, rivieren en meren op de wereld in de toekomst afneemt	- 9	17
dat er minder armoede in Nederland komt	+ 7	7	dat de wereld in de toekomst geen last zal hebben van het broeikaseffect	- 8	28
dat er in de toekomst voldoende, betaalbare en passende woningen in Nederland zijn	+ 6	21	dat de welvaart in ontwikkelingslanden toeneemt	- 6	46
dat er in Nederland minder discriminatie naar ras, sekse, religie en geaardheid is	+ 5	24	dat de levering van water, gas en elektriciteit in Nederland in de toekomst even betrouwbaar blijft als nu	- 5	18
dat het gemakkelijker wordt om werk en kinderen te combineren	+ 5	50	dat de overheidsfinanciën in Nederland in de toekomst beter op orde zullen zijn	- 5	14
dat er in de toekomst meer natuur in Nederland zal zijn	+ 3	49	dat er in Nederland iets wordt gedaan aan de vervuiling van de bodem door overbemesting	- 4	57
dat de mensen in Nederland verdraagzamer zijn en zich socialer gedragen	+ 2	1	dat het openbaar vervoer in Nederland verbeterd	- 4	55
dat dieren in Nederland een beter bestaan krijgen	+ 2	56	dat de economie in Nederland groeit	- 3	9
dat er in Nederland een rijk en gevarieerd aanbod aan kunst en cultuur blijft bestaan	+ 1	63	dat de gezondheidszorg in Nederland verbeterd	- 3	5

a Alle veranderingen zijn significant.

Bron: Veldkamp/SCP-COB 2011 en PBL/Veldkamp 2010

Economische thema's zijn na een stijging tussen 2007 en 2010 in 2011 weer iets gedaald, maar staan allemaal hoog in de ranglijst (ook de items die hier niet zijn weergegeven). De ergste zorgen over de economie lijken voorbij, maar het thema is onverminderd belangrijk. Het belang van mondiale thema's neemt verder af (zie hoofdstuk 3). De opmerkelijkste daler is 'dat de betrouwbaarheid van de Nederlandse overheid toeneemt'. Met de komst van een nieuw kabinet lijkt de urgentie van dit thema afgenomen.

OPINIETRENDS

Elk kwartaal leggen we mensen in de COB-enquête stellingen voor over een groot aantal maatschappelijke en politieke vraagstukken. Zo houden we een vinger aan de pols van veranderingen in het Nederlandse opinieklimaat. De veranderingen zijn van kwartaal op kwartaal meestal beperkt en daarom presenteren

we slechts selecties van de vraagstukken. Na het verschijnen van de COB-verdiepingsstudie *Stemming onbestemd* in maart 2011 met cijfers over 2008-2010 beperken we ons nu tot enkele metingen over het afgelopen jaar voor politieke trends (tabel 1.5) en maatschappelijke kwesties (tabel 1.6). Zijn het grotere optimisme en het grotere politieke vertrouwen zichtbaar in opvattingen over de politiek en zet de verbetering van het opinieklimaat rond immigratie en integratie in het eerste kwartaal van 2011 door in het tweede kwartaal?

Sinds medio 2010 positiever over politiek

In de reacties op politieke stellingen zien we tussen het eerste en tweede kwartaal van 2011 geen noemenswaardige verschuivingen. Bij de meeste stellingen is een negatieve blik op de politiek dominant: 35% van de mensen vindt dat de overheid onvoldoende doet voor 'mensen zoals ik', 51% is het eens met de stelling

Tabel 1.5 Reacties op stellingen over de politiek^a, bevolking van 18+, 2010-2011 (in procenten)

	2010/2	2010/3	2010/4	2011/1	2011/2
‘De overheid doet onvoldoende voor mensen zoals ik.’					
• (zeer) oneens	26	20	25	22	26
• (zeer) eens	37	36	32	35	35
‘Mensen zoals ik hebben geen enkele invloed op wat de regering doet.’					
• (zeer) oneens	20	17	20	22	23
• (zeer) eens	55	58	60	54	51
‘De meeste politici zijn bekwame mensen die weten wat ze doen.’					
• (zeer) oneens	33	30	26	27	26
• (zeer) eens	29	30	36	30	32
‘Politici gaan vaak onbehoorlijk met elkaar om.’					
• (zeer) oneens	14	21	21	18	22
• (zeer) eens	46	41	36	37	37

a De gepresenteerde antwoorden tellen met de neutrale antwoordmogelijkheid en ‘weet niet’ op tot 100%.

Bron: COB 2010/2 - 2011/2

Tabel 1.6 Reacties op stellingen over de maatschappij^a, bevolking van 18+, 2010-2011 (in procenten)

	2010/2	2010/3	2010/4	2011/1	2011/2
‘Nederland zou een prettiger land zijn als er minder immigranten zouden wonen.’					
• (zeer) oneens	31	33	30	36	32
• (zeer) eens	39	41	41	36	41
‘De aanwezigheid van verschillende culturen is winst voor onze samenleving.’					
• (zeer) oneens	28	27	27	27	27
• (zeer) eens	41	41	41	45	41
‘Over het algemeen zijn de meeste mensen wel te vertrouwen.’					
• (zeer) oneens	11	13	12	13	9
• (zeer) eens	58	58	57	60	62
‘De mensen in ons land moeten meer zelf verantwoordelijk zijn en minder rekenen op overheidsvoorzieningen.’					
• (zeer) oneens	22	21	22	.	16
• (zeer) eens	50	50	50	.	57

a De gepresenteerde antwoorden tellen met de neutrale antwoordmogelijkheid en ‘weet niet’ op tot 100%.

Bron: COB 2010/2 - 2011/2

dat ‘mensen zoals ik’ geen enkele invloed hebben op wat de regering doet en 37% vindt dat politici vaak onbehoorlijk met elkaar omgaan. Bij de stelling ‘de meeste politici zijn bekwame mensen die weten wat ze doen’ is het aantal negatieve antwoorden juist kleiner dan het aantal positieve (32% is het met de stelling eens, 26% oneens); een jaar geleden was dat nog andersom. In vergelijking met medio 2010 is men in 2011 wel iets positiever over de politiek.

Positievare stemming over migranten zet niet door

De reactie op de eerste twee stellingen in tabel 1.6 laten zien dat de positievare stemming over immigranten in het tweede kwartaal niet doorzet. Het eerste kwartaal was geen omslag maar een schommeling, zoals we die in het eerste kwartaal van 2009 ook al eens hadden (COB 2011|1: 8-9).

De derde stelling laat een constant tot iets toenemend sociaal vertrouwen zien en de vierde stelling laat – ook door het ontbreken van een meting in het eerste kwartaal – een substantiele stijging zien in de steun voor meer ‘eigen verantwoordelijkheid’. Dat zou een weerslag van veranderde politieke verhoudingen en Haagse politieke taal kunnen zijn. In de open antwoorden in de enquête zien we dat die Haagse politieke taal langzaam doordringt:

“Het lijkt er op dat er weer waarde wordt gehecht aan goed gedrag. Er zal meer aandacht komen voor het beter functioneren van de rechtspraak, meer eigen verantwoordelijkheid en beter onderwijs.”
(GL, hogeropgeleid)

“Het gaat iets meer de goede kant op omdat er nu uiteindelijk eens een regering is die de verantwoordelijkheid bij de burgers legt en die de verzorgingsstaat verkleint. De verzorgingsstaat zakt in onder zijn eigen gewicht en mensen hebben door de tijd hun verantwoordelijkheid verloren. Ze keken naar de overheid om hen te helpen. Nu hoop ik dat dit zal omdraaien.” (vvd, hogeropgeleid)

“Er wordt nu wat gedaan aan alle tekorten van de overheid en er wordt meer verantwoordelijkheid bij het individu neergelegd op gebied van sociale zekerheid en inkomen.” (SGP, middelbaar opgeleid)

In het volgende kwartaalbericht gaan we zien of de steun voor meer ‘eigen verantwoordelijkheid’ doorzet en we gaan dan sowieso verder in op de publieke opinie over taken en verantwoordelijkheden van de overheid en de burgerij.

2 ACHTER DE GROTE PROBLEMEN EN DE GEMIDDELDE NEDERLANDER

Kernpunten

In dit hoofdstuk gaan we verder in op zorgen over het onderwijs, de gezondheidszorg, de criminaliteit en de samenleving. Mensen maken zich vooral zorgen over de kwaliteit van het onderwijs, de kwaliteit en kosten van de (ouderen)zorg, geweld, agressie en (lage) straffen en toenemende onverdraagzaamheid in en verharding van onze samenleving. Lageropgeleiden maken zich drukker over de ouderenzorg, terwijl hogeropgeleiden bezorgder zijn over de ik-cultuur. We onderscheiden vier opiniesegmenten: optimisten (27%), pessimisten (17%), multiculturalisceptici (33%) en kabinetscritici (23%). Pessimisten en optimisten hebben over de hele linie meer negatieve of juist meer positieve opvattingen. Multiculturalisceptici zijn specifiek ontevreden over de multiculturele samenleving; de kabinetscritici hebben daarmee juist geen moeite en zijn vooral negatief over de politiek en vaker bezorgd over de toekomst.

In dit hoofdstuk verdiepen we de bevindingen uit hoofdstuk 1 op twee manieren. In de eerste helft gaan we verder in op de belangrijkste zorgen van het publiek en behandelen we de probleemcategorieën onderwijs, zorg, criminaliteit en vooral het samenleven. Welke concrete zorgen liggen daarachter? Zijn er specifieke groepen die zich zorgen maken? Daarna kijken we naar wie er schuil gaan achter de gemiddelde Nederlanders met hun gemiddelde opvattingen. We onderscheiden vier opiniesegmenten en beschrijven hoe daarin de opvattingen liggen.

PROBLEMEN

In de enquête krijgen mensen elk kwartaal de gelegenheid om in hun eigen woorden aan te geven wat de belangrijkste problemen in Nederland zijn. Wij brengen die open antwoorden vervolgens onder in vijftien categorieën

(zie tabel 1.1). In dit hoofdstuk gaan we van die hoofdcategorieën weer terug naar de woorden die mensen zelf gebruiken om zo in beeld te brengen waarover zij zich precies zorgen maken.

Onderwijs: zorgen over de kwaliteit

Ongeveer twee vijfde van de mensen die het onderwijs een probleem vinden schrijven alleen het woord 'onderwijs' op; ze schrijven er niet bij wat het probleem met het onderwijs precies is. De woorden van de mensen die wel specifiek zijn in hun probleemanalyse zien we terug in tabel 2.1. De zorgen over het onderwijs en scholen hebben vooral betrekking op de kwaliteit en in tweede instantie op de kosten en bezuinigingen. De laatste kwartalen zijn de zorgen over bezuinigingen groter dan in de periode daarvoor.

Tabel 2.1 Problemen in de categorie onderwijs naar opleidingsniveau, bevolking van 18+, 2008-2011/2 (in procenten)

	voorbeelden	opleidingsniveau			
		allen	laag	midden	hoog
kennis en innovatie	kennis, kenniseconomie, innovatie, onderzoek	9	2	3	14
kosten en bezuinigingen	kosten, bezuinigingen, onderwijsbezuinigingen, geld	16	14	18	16
kwaliteit	achteruitgang, kwaliteit, niveau, slechter, onderwijskwaliteit	40	15	29	52
scholen	scholen, schoolgeld, schoolkeuze, schoolverlaters	24	51	32	13
studie	studenten, studie, studiefinanciering, studielening	11	17	19	6
totaal van onderwijsproblemen als % van nationaal probleembesef		2	1	2	4

Bron: COB 2008-2011/2

Hogeropgeleiden maken zich vaker zorgen over het onderwijs dan lageropgeleiden en benoemen deze problemen ook anders. Hogeropgeleiden maken zich vaker zorgen over de kenniseconomie en innovatie en hebben het vaker over de kwaliteit van het onderwijs. Typische antwoorden van hogeropgeleiden zijn bijvoorbeeld ‘gebrek aan aandacht voor innovatie’ en ‘achteruitgang onderwijs’ of ‘kwaliteit onderwijs’. Lageropgeleiden daarentegen zijn eerder geneigd naar scholen te verwijzen in plaats van onderwijs of innovatie in het algemeen als een probleem te zien. Typische reacties zijn bijvoorbeeld ‘de grote schoolklassen’ en ‘slechte begeleiding op scholen’.

Vrouwen hebben het wat vaker over scholen, kosten en bezuinigingen, terwijl mannen het eerder over kennis en innovatie hebben als het over problemen in het onderwijs gaat. Zoals te verwachten maken jongeren zich eerder druk over ‘studie’ en ‘bezuinigingen’ dan ouderen.

Zorg: kwaliteit en kosten (ouderen)zorg

Waar maken Nederlanders zich druk over als het om de zorg gaat? Laten we eerst eens kijken over welk onderdeel van de gezondheidszorg mensen zich zorgen maken. Meest genoemd is de gezondheidszorg in het algemeen (bijna de helft van de klachten gaat hierover). In tweede instantie gaat het over de ouderenzorg en een

kleine groep mensen maakt zich zorgen over de zorg aan zwakkeren zoals zieken en gehandicapten.

In tabel 2.2¹ zien we dat zowel lager- als hogeropgeleiden zich veel zorgen maken over de ouderenzorg. Om dat probleem te beschrijven gebruiken zij woorden als: ‘zorg voor ouderen’, ‘verzorging bejaarden’ en ‘dat de ouderen aan hun lot worden overgelaten’. Hogeropgeleiden noemen de ouderenzorg echter minder vaak dan lageropgeleiden. Ouderen maken zich vaker zorgen over dit onderwerp dan jongeren.

Als we dieper inzoomen op de aard van de problemen dan zien we dat mensen zich zorgen maken over de kosten en bezuinigingen in de zorg, het zorgstelsel en de kwaliteit van de zorg. Hogeropgeleiden maken zich iets vaker zorgen over de kwaliteit en bezuinigingen, lageropgeleiden over de kosten. Het laatste halfjaar worden de bezuinigingen vaker genoemd, terwijl de wachtlijsten in vergelijking met een paar jaar geleden minder vaak als probleem worden genoemd. Ten slotte wordt er veel gemopperd op de zorgverzekeraars die te hoge premies vragen, op de hoge eigen bijdrage en op het gebrek aan personeel in zorginstellingen. Deze klachten zien we ook regelmatig terug in open antwoorden in de enquête en de groeps gesprekken:

Tabel 2.2 Problemen in de categorie zorg naar opleidingsniveau, bevolking van 18+, 2008-2011/2 (in procenten)

	voorbeelden	opleidingsniveau			
		allen	laag	midden	hoog
bezuinigingen	beknibbelen, bezuinigen, korten	9	6	9	11
instellingen	bejaardenhuis, verpleeghuis, ziekenhuis, zorginstelling	9	9	8	9
kosten	betaalbaarheid, duur, eigen bijdrage, geld, kosten	18	18	21	13
ouderenzorg	bejaarden, ouderen, senioren, ouderenzorg	32	40	27	27
vergrijzing	vergrijzing	4	1	4	7
zieken/gehandicapten	chronisch zieken, gehandicapten, zwakken	7	9	6	6
kwaliteit zorg	kwaliteit, slecht, achteruitgaan, uitkleden, wachtlijsten	9	5	9	14
zorgstelsel	marktwerking, ziekenfonds, zorgstelsel, zorgverzekering	13	11	15	13
totaal van zorgproblemen als % van nationaal probleembesef		7	8	7	6

Bron: COB 2008-2011/2

¹ De algemene term ‘(gezondheids)zorg’ hebben we in deze tabel weggelaten, omdat hij weinig inzicht geeft in de aard van de zorgen. De categorie ‘ouderen’ laten we wel zien.

“De verzorging van ouderen en gehandicapten gaat zienderogen achteruit in ons land. Te weinig personeel en te hoge werkdruk voor de verplegers. Mijn man en zoon worden verzorgd in een gehandicaptenwoonvorm. Ik zie dagelijks wat er mis gaat. Dit vind ik zeer zorgwekkend, daar mag niet op bezuinigd worden.” (open antwoord enquête)

A: “De zorg vind ik, je moet voor steeds meer dingen gaan betalen.” (groep lageropgeleiden)

B: “Ja en een dure verzekering nemen. Als ik naar de dokter ga en ik moet betalen voor een pilletje, dan denk ik: ik ben toch verzekerd? Al met al opgeteld, dan denk ik wel, dat gaat wel lekker zo.”

Criminaliteit: een veiligere samenleving en strengere straffen

Problemen in de categorie ‘criminaliteit en veiligheid’ hebben vooral betrekking op drie hoofdonderwerpen: mensen maken zich zorgen over de stijging van de criminaliteit, de toegenomen onveiligheid en de te lage straffen. Bij criminaliteit denkt men vooral aan geweld en agressie, maar ook aan diefstal, moord en vandalisme.

Lageropgeleiden zijn wat negatiever over de politie en de straffen (‘te lage straffen’ en ‘de strafmaat is vaak te licht’), terwijl hogeropgeleiden wat eerder geneigd zijn onveiligheid als een probleem te noemen. Opvallend is dat lageropgeleiden diefstal en roof relatief vaak als een probleem noemen, terwijl middelbaar en hogeropgeleiden zich eerder zorgen maken over agressie en geweld. Vooral de uitdrukking ‘zinloos geweld’ wordt bijzonder vaak opgeschreven en veel respondenten maken zich zorgen over geweld en agressie tegen hulpverleners. Voor de lageropgeleiden als groep is de totale categorie ‘criminaliteit’ overigens een groter probleem dan voor hogeropgeleiden. Wapenbezit wordt dit kwartaal procentueel gezien vaker als een probleem genoemd, mogelijk door de schietpartij in Alphen aan den Rijn. Vrouwen noemen ten slotte geweld aanmerkelijk vaker als een probleem dan mannen.

Tabel 2.3 Problemen in de categorie criminaliteit naar opleidingsniveau, bevolking van 18+, 2008-2011/2 (in procenten)

	voorbeelden	opleidingsniveau			
		allen	laag	midden	hoog
diefstal en roof	berovingen, diefstal, straatroof, stelen, inbraak	5	8	3	3
geweld	geweld, agressie, zinloos, hulpverleners	25	20	29	28
justitie	justitie, rechtspraak, gerecht, rechtbank	9	9	9	10
moord	moord, moordenaars, doodslag, roofmoord	2	3	1	1
overige criminaliteit	bedreiging, drugs, corruptie, fraude, kinderporno, mishandeling	4	4	3	3
politie	agenten, politie, blauw	8	10	7	6
straffen	bestrafen, celstraffen, doodstraf, strafmaat	18	20	19	15
terrorisme	aanslag, terreur, terrorisme	1	1	1	2
vandalisme	graffiti, rellen, vandalisme, vernielen, overlast, voetbal	9	8	8	11
veiligheid	veiligheid, onveilig, veiligheidsbeleving	19	16	18	23
totaal van criminaliteitsproblemen als % van nationaal probleembesef		11	14	11	8

Bron: COB 2008-2011/2

Samenleven: zorgen over sociale cohesie en verharding

Elk kwartaal zien we dat de manier waarop we samenleven een grote bron van zorg is, maar toch ook wordt genoemd als iets dat wel goed gaat in Nederland. Daarom behandelen we het hier iets uitgebreider en kijken we niet alleen naar verschillen in opleidingsniveau (tabel 2.4) maar ook in partijvoorkeur (figuur 2.1).

De categorie ‘samenleven’ is een samenvoeging van allerlei zaken die te maken hebben met de manier waarop we met elkaar omgaan (zie tabel 2.4). Mensen vinden dat Nederlanders zowel in hun gedrag als in hun houding steeds minder sociaal zijn geworden. Zorgen over het gedrag lopen van asociaal gedrag via discriminatie en verharding naar agressie. Zorgen over de houding hebben betrekking op toegenomen intolerantie en onverdraagzaamheid, het verval van normen en waarden, het gebrek aan respect, onverschilligheid en de ik-cultuur.

De twee meest genoemde woorden waarmee de zorgen over de samenleving worden omschreven zijn ‘intolerantie’ en ‘onverdraagzaamheid’:

“Toenemende polarisatie en intolerantie. Ieder voor zichzelf.”

“Te individueel gericht, te materialistisch, verlies van solidariteit en verdraagzaamheid.”

“De tolerantie gaat achteruit. Ik heb de indruk dat de wereld om mij heen steeds harder wordt. Iemand wordt niet meer aangesproken op zijn gedrag, maar er wordt direct met de vuist of erger geslagen.”

Deze zorgen zien we niet alleen terug in de enquête; wanneer we in groepsgesprekken vragen naar de richting die Nederland op gaat, beginnen mensen steevast over de afnemende sociale samenhang en de verharding in de maatschappij. Als oorzaak van dit soort problemen wijzen ze op de opvoeding (kinderen die laat buiten spelen zonder toezicht, jongeren die rondhangen zonder dat de ouders daar iets van zeggen) en de ik-cultuur (mensen zijn erg op zichzelf gericht en hebben weinig oog voor anderen, zie ook COB 2010|2: 9-10).

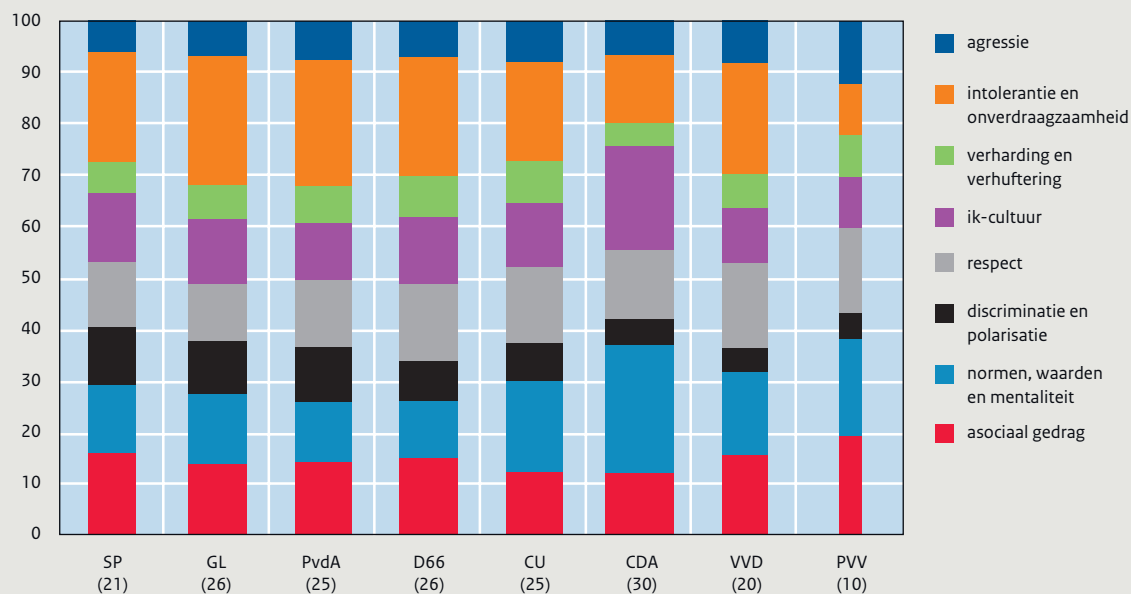
Wie maakt zich waar precies zorgen over als het om de Nederlandse samenleving gaat? Hogeropgeleiden maken zich vaker druk over de manier waarop we samenleven dan lageropgeleiden en ook binnen de subcategorieën zien we verschillen tussen groepen. Hogeropgeleiden maken zich wat minder druk over agressie en het verval van normen en waarden dan

Tabel 2.4 Problemen in de categorie samenleven naar opleidingsniveau, bevolking van 18+, 2008-2011/2 (in procenten)

	voorbeelden	opleidingsniveau			
		allen	laag	midden	hoog
agressie	agressie, agressiviteit, ambulance, gezagdragers, hulpverleners	8	10	9	6
intolerantie en onverdraagzaamheid	intolerantie, onverdraagzaamheid, onbegrip	20	19	19	22
verharding en verhuftering	verruwing, verharding, kort lontje, bumperklevers	7	8	6	7
ik-cultuur	egoïsme, eigenbelang, zelfzucht, ikke ikke ikke	12	9	11	15
respect	arrogantie, assertiviteit, beledigen, beleefdheid, brutaal, fatsoen, grof, hufterigheid, onbeschoft, respect	14	15	15	14
discriminatie en polarisatie	discriminatie, polarisatie, tweedeling	8	8	10	7
normen, waarden en mentaliteit	normen, waarden, moraal, materialisme, geloof, klaagcultuur, ontevredenheid, mentaliteit	16	18	17	15
asociaal gedrag	asociaal gedrag, verloedering, onverschilligheid, solidariteit, betrokkenheid, burenhulp	14	14	14	14
totaal van problemen met samenleven als % van nationaal probleembesef		21	19	21	24

Bron: COB 2008-2011/2

Figuur 2.1 Problemen in de categorie samenleven naar partijvoorkeur^a (in procenten)

a De dikte van de staaf en het getal tussen haakjes bij de partij geven aan hoe groot het aandeel is van de categorie 'samenleven' in het totale probleembesef van stemmers op de desbetreffende partij. De verdeling van de staaf laat zien hoe groot het aandeel van soorten problemen in de categorie samenleven is.

Bron: COB 2008-2011/2

lageropgeleiden. Ze noemen daarentegen relatief vaker de ik-cultuur en de groeiende intolerantie als een sociaal probleem (tabel 2.4). Het verschil tussen mannen en vrouwen is relatief klein. Vrouwen vermelden wat vaker agressie, discriminatie en polarisatie als een probleem. Ouderen zijn wat meer bezorgd over de verharding en verruwing van de samenleving.

Door de tijd heen zijn er weinig opmerkelijke veranderingen. De Nederlandse mentaliteit wordt de laatste tijd iets minder vaak als een probleem genoemd terwijl, in vergelijking met drie jaar geleden, verharding relatief wat vaker als een probleem wordt ervaren. Verder is het opvallend dat de subcategorie 'geüniformeerd' vorig jaar door respondenten aanzienlijker vaker werd genoemd als een probleem dan het afgelopen halfjaar (waarschijnlijk omdat vorig jaar geweld tegen ambulancepersoneel, brandweer en buschauffeurs vaak in het nieuws was).

In figuur 2.1 staan de problemen in de categorie samenleven vermeld, uitgesplitst naar

de partijvoorkeur van de respondent. Politiek rechts maakt zich vooral druk over agressie, gebrek aan respect, normen en waarden, terwijl politiek links zich vooral zorgen maakt over intolerantie, onverdraagzaamheid, discriminatie en polarisatie. CDA-stemmers pieken zoals verwacht in de categorie normen en waarden. Kiezers van de VVD maken zich net zo druk over intolerantie en onverdraagzaamheid als linkse kiezers en zijn wat dit betreft echt anders dan PVV-stemmers, die dit probleem juist minder vaak noemen. Als we wat dieper ingaan op het woordgebruik van respondenten dan zien we dat CDA-stemmers zich vaker zorgen maken over 'het toenemende individualisme', terwijl PVV-stemmers juist relatief vaak spreken over 'verloedering' en 'verpaupering' als belangrijk probleem.

Terwijl de manier waarop we samenleven de meest genoemde zorg is, is het tegelijkertijd ook het meest genoemde sterke punt. Het aantal mensen dat de samenleving noemt als punt van zorg (41%) is wel veel groter dan het

aantal mensen dat dit onderwerp noemt als punt van trots (19%). Van de mensen die de samenleving als probleem noemen, noemt 26% de samenleving ook als sterk punt. Waar zijn mensen dan trots op? Het meest genoemd worden de Nederlandse tolerantie, solidariteit (bijvoorbeeld de vrijgevigheid bij rampen), het vrijwilligerswerk, onze nuchterheid en handelsgeest en de Nederlandse gezelligheid. Veel gebruikte uitdrukkingen zijn 'goede doelen' en 'open samenleving'. Mensen zien dus veel misgaan in de manier waarop we samenleven, maar ze zien ook dat er dingen goed gaan.

Door de tijd heen is de opmerkelijkste verandering dat 'tolerantie' nu aanzienlijk minder vaak als een punt van trots wordt genoemd in vergelijking met drie jaar geleden. Het woord 'tolerantie' komt vaak voor samen met trefwoorden zoals 'vrijheid van meningsuiting', 'openheid' en ook 'gastvrijheid'. Dat voor veel respondenten de schaduwzijde van (te veel) tolerantie een gebrek aan fatsoen en maatschappelijke verzuiving kan zijn is al in een eerder kwartaalbericht toegelicht naar aanleiding van discussies rond de vrijheid van meningsuiting (COB 2009|1: 18-24). Deze spagaat zien we ook nu weer terug in onze gegevens. Tolerantie als sterk punt wordt vooral naar voren gebracht wanneer Nederland wordt vergeleken met andere landen (als 'gastvrij' en 'open') terwijl bij tolerantie als probleem het referentiepunt eerder het verleden lijkt te zijn ('verharding'). Een respondent schrijft dit dubbele gevoel als volgt op: 'Openheid en tolerantie (nog!).'

OPINIESEGMENTEN

In hoofdstuk 1 lag alle nadruk op de ontwikkelingen in de publieke opinie (dé stemming in het land). Nu concentreren we ons op de verscheidenheid. Hoe verschilt de stemming in het land? Welke groepen zijn er te onderscheiden in de diversiteit van 'zestien miljoen Nederlanders'? Afhankelijk van de opinies waarop men die vergelijkt en de waarde die men aan afzonderlijke overeenkomsten en verschillen hecht, kan men talloze indelingen maken. Tabel 2.5 biedt een vierdeling op basis

van 24 waarderungen en opvattingen.² Dat lijkt ons een goed compromis tussen het willen honoreren van diversiteit en de behoefte aan overzichtelijkheid, maar het blijft een statistische constructie en is geen manifestatie van een natuurlijke indeling in de bevolking. Om dat te benadrukken hebben we het over segmenten in plaats van groepen.

Pessimisten, multicultisceptici, kabinets-critici en optimisten

Een segment van ongeveer een zesde van de bevolking is over de hele linie nogal negatief en pessimistisch en kan betiteld worden als de pessimisten. Maar liefst 91% van dit segment ziet het in Nederland meer de verkeerde dan de goede kant op gaan, een minderheid heeft vertrouwen in andere mensen en vrijwel niemand geeft de politiek voor tevredenheid of vertrouwen een 7 of meer. Tegenover deze pessimisten staat een segment van optimisten van ongeveer een kwart van de bevolking. Van hen ziet slechts 25% het vooral de verkeerde kant op gaan en zij zijn over de hele linie scheutig met ruime voldoendes om uiting te geven aan hun tevredenheid en vertrouwen. Ze hebben veelal een positief beeld van de medemens, ook die van buitenlandse komaf.

2 Met diverse clusteranalyses (zie een eerdere indeling van groepen mediagebruikers in COB 2008|1: 18) hebben we een groter aantal opvattingen (allemaal met een ordinale vijfdeling van antwoorden) onderzocht en opvattingen verwijderd die weinig bleken te discrimineren.

Tabel 2.5 **Opiniesegmenten in de Nederlandse samenleving^a, bevolking van 18+, 2011 (in procenten)**

instemming met uitspraken en rapportcijfers	allen (100%)	pessi- misten (17%)	multiculti- sceptici (33%)	kabinets- critici (23%)	opti- misten (27%)
het gaat meer de goede dan verkeerde kant op met ons land	32	3	28	18	67
(dezelfde vraag:) het gaat meer de verkeerde kant op	57	91	57	71	25
7+ voor tevredenheid met de Nederlandse samenleving	47	13	42	40	78
7+ voor tevredenheid met de Nederlandse economie	38	7	34	29	72
verwacht verbetering van dat Nederlandse economie	30	9	26	25	52
7+ voor vertrouwen in grote ondernemingen	30	8	32	17	51
de meeste mensen zijn wel te vertrouwen	61	28	53	68	85
je kunt niet voorzichtig genoeg zijn in de omgang met mensen	40	71	50	29	18
in onze samenleving worden mensen i.h.a. eerlijk behandeld	44	10	36	40	77
Nederland zou een prettiger land zijn met minder immigranten	38	71	70	2	12
de aanwezigheid van verschillende culturen is winst voor onze samenleving	43	20	13	74	66
door immigratie en open grenzen dreigt Nederland te veel van zijn eigenheid te verliezen	54	89	87	18	24
mensen zoals ik ondervinden vooral nadelen van het verdwijnen van de grenzen en open economie	18	44	26	8	3
het Nederlands lidmaatschap van de EU is een goede zaak	48	17	34	52	79
7+ voor vertrouwen in de rechtspraak	39	6	26	38	74
7+ voor tevredenheid met het bestuur van eigen gemeente	37	11	35	27	66
7+ voor tevredenheid met de politiek in Den Haag	21	1	20	2	49
7+ voor tevredenheid met de Europese politiek	16	1	10	6	40
7+ voor vertrouwen in de Tweede Kamer	28	2	18	12	69
7+ voor vertrouwen in de regering	26	0	26	5	61
de overheid doet onvoldoende voor mensen zoals ik	35	75	37	35	9
de meeste politici zijn bekwame mensen die weten wat ze doen	31	5	26	21	63
mensen zoals ik hebben geen enkele invloed op de regering	52	89	61	52	20
Kamerleden en ministers geven niet veel om mensen zoals ik	45	90	52	46	8
het zou goed zijn als burgers meer konden meebeslissen over belangrijke politieke kwesties.	63	89	68	64	38

a Resultaat van k-meansclustering van alle vermelde variabelen met een vijfdeling van antwoorden.

Bron: COB 2011/1 - 2011/2

Op dat laatste onderscheiden zich de twee segmenten die tussen de pessimisten en optimisten staan. Het ene segment, van ongeveer een derde van de bevolking, heeft een heel gemiddeld profiel behalve bij de opvattingen over immigratie en integratie. Daarover zijn ze negatief gestemd en zitten ze meer in de buurt van de pessimisten. We betitelen dit segment als *multicultisceptici*. Het andere segment, ongeveer een kwart van de bevolking, is van alle groepen het meest enthousiast over de

multiculturele samenleving en maakt zich het minst zorgen over het verdwijnen van de eigenheid van Nederland. Dit segment is echter op een ander vlak negatief, namelijk de politiek. Er worden weinig goede cijfers gegeven aan Den Haag en Brussel, maar anders dan bij de pessimisten strekt de negatieve houding zich niet uit tot een massaal gebrek aan politiek zelfvertrouwen. In dit segment zullen eerder mensen zitten die het inhoudelijk niet eens zijn met wat er in de Haagse politiek gebeurt

– met name de hardere opstelling rond immigratie en integratie – en met die veronderstelling betitelen we dit segment korthedshalve als *kabinetscritici*.

Weer een groot verschil tussen hoger- en lageropgeleiden

Tabel 2.6 geeft met een aantal achtergrond-, persoons- en gedragskenmerken inkleuring aan de segmenten. De sekseverhoudingen verschillen niet noemenswaardig. Onder de optimisten zijn de jongeren enigszins oververtegenwoordigd, onder de pessimisten de ouderen.

Zoals gebruikelijk zijn van de harde achtergrondkenmerken de verschillen naar opleidingsniveau weer het grootst. Van de pessimisten is de helft laag- en 14% hoogopgeleid en bij de optimisten is het omgekeerde het geval: 15% laagopgeleid en de helft hoogopgeleid. De lageropgeleiden zijn ook oververtegenwoordigd onder de multicultisceptici en de hogeropgeleiden onder de critici. In de lijn der verwachtingen is er bij de pessimisten een kleiner aandeel financieel tevreden, geluk-

kigen, mensen die bij anderen terecht kunnen met hun persoonlijke problemen en mensen die zich in het algemeen eerlijk behandeld voelen; het aandeel dat geen grip meent te hebben op de eigen toekomst is groter. De verhoudingen bij de optimisten zijn omgekeerd en de twee andere segmenten zitten er tussenin. De pessimisten kijken meer dan gemiddeld veel tv en doen minder aan vrijwilligerswerk en kerkbezoek en staan ook op deze punten vooral tegenover de optimisten.

Pessimistische PVV'ers tegenover optimistische VVD'ers

Op de kenmerken van tabel 2.6 onderscheiden de multicultisceptici en critici zich weinig van de rest van de bevolking. Doen ze dat meer in tabel 2.7, waar het gaat om mediavorkeuren en stemintenties? Enigszins. De Telegraaf is het meest populair bij de multicultisceptici en het minst bij de critici. Datzelfde geldt ook voor het Algemeen Dagblad (maar de verschillen tussen groepen zijn klein).

NRC, Trouw en Volkskrant worden vaker gelezen door optimisten en critici. Bij regio-

Tabel 2.6 **Achtergronden van opiniesegmenten, bevolking van 18+, 2011 (in procenten)**

		allen	pessi- misten	multiculti- sceptici	kabinet- critici	opti- misten
sekse	vrouw	51	48	52	54	48
	man	49	52	48	46	52
leeftijd	18-34	27	21	23	26	36
	35-54	39	38	38	40	38
	55+	35	41	39	34	27
opleidingsniveau	laag	31	49	40	26	15
	midden	37	38	41	34	34
	hoog	32	14	19	40	51
7+ voor tevredenheid met de eigen financiële situatie		68	47	68	65	82
vindt zichzelf (erg) gelukkig		80	65	81	79	88
heeft het gevoel weinig grip te hebben op de eigen toekomst		21	42	22	17	11
kan bij anderen terecht met persoonlijke problemen		80	67	77	82	91
meent in het algemeen eerlijk behandeld te worden		77	55	75	78	93
kijkt gemiddeld minstens 3 uur tv per dag		45	54	50	43	35
doet wel eens vrijwilligerswerk		40	29	37	43	47
gaat minstens maandelijks naar de kerk of religieuze bijeenkomst		21	13	21	23	24

Bron: COB 2011/1 - 2011/2

nale kranten en mensen die geen krant lezen zijn de verschillen klein. Bij de stemintenties zijn de verschillen groter. Aanhangers van de PVV bevinden zich voornamelijk onder de pessimisten en multiculturalisceptici. SP'ers zijn vaker pessimistisch of bevinden zich onder de critici. Ook de kiezers van de VVD en CDA zijn hoofdzakelijk in twee groepen te verdelen: de optimisten en de multiculturalisceptici. Onder de PvdA'ers zijn de critici oververtegenwoordigd, onder de aanhang van D66 en GL de critici en de optimisten. De aanhang van CU en SGP vinden we in alle vier de groepen terug.

Verder met bevolkingssegmenten ...

De voorgaande vierdeling was vooral een samenvatting van verschillen in de publieke opinie over samenleving en politiek. Zo'n samenvatting is nuttig om gevoel te krijgen voor samenhangende verschillen in bevolkingsvoorkeuren en enige afstand te nemen van de gemiddelde Nederlander of de meerderheids-Nederlander, die zo makkelijk de publieke opinie belichaamt, en ook van te simpele tweedelingen van alleen maar positieve en negatieve of optimistische en pessimistische Nederlanders. De vier segmenten verto-

nen duidelijke relaties met indicatoren voor persoonlijk welbevinden, opleidingsniveau en partijkeuze, maar een dwingende samenhang ontbreekt. Opleidingsniveau legt niet alles vast en partijaanhangers vormen geen homogene groepen.

Op de markt van het opinieonderzoek zijn diverse veelomvattende segmenteringen op basis van waarden en politieke en culturele voorkeuren in omloop. Ze zijn nuttig als samenvattingen van de diversiteit, maar lopen door herhaling soms het gevaar statistische constructies te verabsoluteren tot echt bestaande groepen – en als ze als verklaring worden opgevoerd voor verschillen in opvattingen dreigt al snel een cirkelredenering. Daarom zullen we het voorlopig bij deze eenmalige presentatie van deze segmenten houden, zoals we in de eerste jaargang van het COB groepen mediagebruikers (COB 2008|1) en groepen met een verschillende levensinstelling (COB 2008|2) en verschillende basismotivaties (COB 2008|4) presenteerden.³ In de komende kwartaalberichten hopen we op basis van dit jaar verzameld materiaal wel een vastere indeling naar levensinstelling toe te voegen aan de gebruikelijke sociaaldemografische kenmerken.

Tabel 2.7 **Regelmatig gelezen kranten en politieke voorkeuren van opiniesegmenten, bevolking van 18+, 2011**
(in procenten)

		allen	pessi- misten	multiculti- sceptici	kabinets- critici	opti- misten
kranten	Telegraaf	22	28	30	14	22
	Algemeen Dagblad	20	19	22	18	20
	NRC(Next), Trouw en Volkskrant	19	9	8	25	33
	regionaal dagblad	46	41	52	47	42
	geen krant	14	19	11	16	13
stemintentie	VVD	14	2	18	6	25
	PVV	11	25	17	2	1
	PvdA	10	6	7	16	12
	SP	9	14	6	15	6
	CDA	9	2	10	6	15
	D66	7	3	2	13	12
	CU-SGP	6	4	6	5	6
	GL	5	2	1	9	10
niet gaan stemmen	5	12	5	5	0	

Bron: COB 2011/1 - 2011/2

3 Zie ook het hoofdstuk 'Verscheidenheid verkend' in de eerste COB-verdiepingsstudie: Paul Dekker, Tom van der Meer, Peggy Schyns en Eefje Steenvoorden, *Crisis in aantocht?*, Den Haag: SCP, 2009, p. 113-134.

3 BUITENLANDS BELEID, BINNENLANDS BELANG

Kernpunten

Burgers willen dat de overheid haar blik in tijden van bezuinigingen vooral op Nederland richt en zien ontwikkelingshulp en defensie als terreinen waar wel wat minder geld naar toe kan. Dat betekent echter niet dat zij alleen gericht zijn op Nederland en zich het liefst achter de dijken verschansen. Veel burgers voelen zich betrokken bij rampen en conflicten in de wereld en zijn doordrongen van de economische afhankelijkheid van Nederland. Zij zien een actieve rol van de overheid in het buitenland als een economische noodzaak, maar wel binnen bepaalde grenzen. De bijdrage van Nederland moet in proportie zijn met de binnenlandse economische situatie en de bijdrage van andere landen. En Nederland moet niet altijd voorop willen lopen, maar realistisch zijn en de nadruk leggen op Nederlandse (economische) belangen. In een ideale situatie is een actieve rol van de Nederlandse overheid goed voor de Nederlandse economie en is er tegelijkertijd oog voor de belangen van ontvangende landen en voor mensenrechten en democratie.

Nederland is in politiek en economisch opzicht sterk verweven met de rest van de wereld. Ons land maakt deel uit van de Europese Unie (EU), de Noord-Atlantische Verdragsorganisatie (NAVO) en de Verenigde Naties (VN) en heeft een open economie die sterk afhankelijk is van internationale handel en economische ontwikkelingen in de rest van de wereld. Desondanks lijkt het soms alsof Nederlandse burgers steeds minder internationaal georiënteerd zijn en zich het liefst achter de dijken verschansen. Nederlanders zouden geen oog meer hebben voor de misère in de wereld, hun betrokkenheid bij mondiale problemen zou zijn afgenomen en ontwikkelingshulp¹ en defensie

zouden worden gezien als een bodemloze put waar best wat minder geld naar toe kan.²

EIGEN LAND EERST?

En inderdaad: er zijn aanwijzingen dat Nederlanders erg gericht zijn op binnenlandse aangelegenheden en weinig belang hechten aan internationale problemen. Nationale vraagstukken hebben prioriteit (zie tabel 1.3) en het belang van alle internationale kwesties is tussen 2007 en 2011 sterk afgenomen. Stonden er in 2007 nog vijf vraagstukken in de top tien van belangrijke problemen, in 2011 waren dat er nog twee. En ook die twee vraagstukken (het verminderen van oorlog en terrorisme

Tabel 3.1 Gewenste overheidsuitgaven voor internationale onderwerpen, bevolking van 18+, 2008-2010 (in afwijkingsscores)^a

	2008/1-2	2008/3-4	2009/4	2010/4
bijdragen aan de aanpak van internationale milieuproblemen en klimaatverandering	-12	-13	-9	-18
bijdragen aan internationale missies en conflictbeheersing	-56	-58	-57	-53
bijdragen aan de ontwikkeling van arme landen	-31	-33	-35	-38

a Afwijkingen van de gemiddeld gewenste verandering voor zestien posten (van onderwijs en zorg tot dierenwelzijn en kunst en cultuur) op een schaal van -100 ('veel minder') tot 100 ('veel meer'). Zie verder COB 2010 | 4, p. 17-18.

Bron: COB 2008-2010

1 In het perspectief van de burgers en hun woordgebruik zullen we het in dit hoofdstuk meer over 'ontwikkelingshulp' dan over 'ontwikkelingssamenwerking' hebben.

2 Zie voor een overzicht van deze zorgen: E. van den Berg, Teloorgang van internationale solidariteit? in: P. Schnabel (red.), *Vroeger was alles beter*, Den Haag: SCP, 2008, p. 73-78; Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, *Aan het buitenland gehecht*, Amsterdam: Amsterdam University Press, 2010, p. 9; J. Rood en M. Dolaard, Activisme als risico. In: *Internationale Spectator* 64 (2010) 11, p. 567-571.

en de honger in de wereld) daalden van respectievelijk de eerste en de derde plaats naar de vierde en de zesde plaats (zie de complete lijst van vraagstukken als internetbijlage bij dit kwartaalbericht op www.scp.nl).

Hetzelfde beeld doemt op wanneer we kijken naar de onderwerpen waarop mensen willen bezuinigen. Defensie en ontwikkelingshulp zijn stevast de meest populaire bezuinigingsposten. Volgens tabel 3.1 neemt de wens om op ontwikkelingshulp te bezuinigen de laatste jaren zelfs nog toe.

Problemen in eigen land hebben prioriteit. In de enquête van dit kwartaal is 64% het dan ook (zeer) eens met de stelling dat de Nederlandse overheid zich minder moet richten op problemen in het buitenland en meer op problemen in Nederland (9% oneens, 25% neutraal). Het belangrijkste argument in de toelichtingen bij deze opvatting: laat de overheid eerst de problemen in Nederland aanpakken, zeker in tijden van bezuinigingen:

“Het lijkt soms of ze alleen maar met het buitenland bezig zijn, terwijl er in Nederland zelf nog de nodige obstakels weg te halen zijn.”

“De problemen in ons eigen land worden vaak onderschat. Laten ze dat eerst maar eens oplossen of aanpassen, voordat ze buiten de landsgrenzen de problemen proberen op te lossen.”

“Wij moeten heel veel bezuinigen, kijk nu naar het bijzonder onderwijs 300 miljoen, en dat in bijna een keer. Niet normaal. De kinderen worden hier heel erg de dupe van. [...] Als we nu eens zouden bezuinigen op de uitgaven aan de EU (die ook relatief veel te hoog zijn t.o.v. de landen om ons heen) en ontwikkelingswerk (laat de regeringen van die landen maar eens het geld eerlijk gaan verdelen) dan zou dat een hele hoop geld opleveren voor ons eigen land.”

“Hoeveel geld gaat er naar arme landen terwijl hier in ons eigen land te veel mensen zijn die niet rond kunnen komen. Ze proberen andere landen te helpen ondanks dat er hier niks beter wordt. Verbeter de wereld, maar begin bij je eigen land!”

Kortom: geld dat gaat naar ontwikkelings-samenwerking, militaire missies, de EU of steun aan Griekenland en Portugal kan beter worden uitgegeven aan de bestrijding van armoede in Nederland, of aan het onderwijs, de zorg, de veiligheid, de bestrijding van cri-

minaliteit of de AOW. Deze gegevens wekken de indruk dat Nederlanders alleen maar oog hebben voor Nederland en er weinig draagvlak is voor overheidsbeleid gericht op het buitenland. Zijn Nederlanders dan helemaal niet betrokken bij de rest van de wereld?

Wel interesse in rampen en conflicten, minder in politiek

De betrokkenheid bij mensen in de directe omgeving is groter dan bij onbekende mensen ver weg. Vrijwel alle Nederlanders voelen zich ‘(zeer) betrokken’ bij hun familie (94% volgens de European Values Study 2008); bij mensen in de eigen buurt is dat 47%, bij de regio 14%, bij Nederlanders 11% en bij andere Europeanen 5% (bij de ‘mensheid’ is de betrokkenheid met 8% net iets hoger).

Dat het buitenland verder van mensen af staat dan de buurt, betekent niet dat zij de gebeurtenissen daar niet volgen. In tabel 3.2 is te zien dat veel mensen natuurrampen (92%), internationale conflicten (86%) en de leefsituatie van mensen in andere landen (72%) in grote lijnen of zelfs zeer intensief volgen. Deze grote betrokkenheid zien we ook terug in de groepsgesprekken. Wanneer we medio april aan mensen vragen welke nieuwsberichten uit de afgelopen tijd hen zijn bijgebleven, verwijzen zij (naast de schietpartij in Alphen aan den Rijn) direct naar de tsunami en de kernramp in Japan en de ongeregelde heden in het Midden-Oosten. Ook de mensen die ander internationaal nieuws nauwelijks volgen zijn goed op de hoogte van deze gebeurtenissen.

De betrokkenheid bij internationale politieke onderwerpen is geringer: 37% volgt nauwelijks nieuws over de internationale economie en 42% volgt de internationale politiek niet. De betrokkenheid bij de EU is het kleinst (52% volgt nieuws hierover niet). Eerder (COB 2010|3: 23) constateerden we ook al dat Europees nieuws minder wordt gevolgd dan internationaal nieuws.

De betrokkenheid bij de rest van de wereld zien we ook terug in het geefgedrag en het aantal leden en donateurs van ontwikkelingsorganisaties. In 2006 was 23% van de bevolking lid of donateur van zo'n organisatie, een

Tabel 3.2 **Mate waarin nationale en internationale onderwerpen worden gevolgd^a, bevolking van 18+, 2011**
(in procenten)

	nauwelijks of niet	in grote lijnen	intensief
lokale politiek	31	56	10
landelijke politiek	17	64	17
de EU	52	42	3
internationale politiek	42	50	5
internationale economie	37	53	8
natuurrampen in de wereld	6	59	33
oorlogen en internationale conflicten	12	62	24
de leefsituatie van mensen in andere landen	26	62	10

a 'Als er in de media iets staat over de volgende onderwerpen, in hoeverre volgt u dat dan?' Cijfers tellen horizontaal met de categorie 'weet niet' op tot 100 procent.

Bron: COB 2011/2

forse stijging ten opzichte van de 14% in 1980.³ In 2009 gaf 44% van de huishoudens giften of goederen aan doelen op het gebied van internationale hulp en in tijden van grote rampen (zoals in 2004 in Zuidoost-Azië en bij de aardbeving in 2010 in Haïti) zijn nog meer mensen bereid hun portemonnee te trekken.⁴ In de focusgroepen uit zich wel enige scepsis over de inzamelingsactie voor de slachtoffers van de tsunami in Japan in maart 2011:

“Dat is toch ook raar, dat daar een inzamelingsactie voor komt, het is een van de rijkste landen ter wereld! Ga dan naar Ivoorkust of zo.”

“Zeven miljoen voor Japan, maar dat is toch een van de rijkste landen in de wereld? Ze hebben wel hulp nodig, maar niet per se geld.”

Slecht geïnformeerd, naar wel bewust van economische afhankelijkheid

Kennis wordt naast houding en gedrag vaak gezien als onderdeel van het draagvlak voor beleid. De gedachte is vaak dat kennis leidt tot meer betrokkenheid, maar interesse of gedrag kunnen ook aan kennis voorafgaan.⁵ Er is weinig opinieonderzoek voorhanden over

de feitelijke kennis van Nederlanders over het buitenland. Everts laat aan de hand van vragen over de inzet van Nederlandse militairen en aantallen conflicten zien dat de kennis van Nederlanders over het buitenlandse beleid beperkt is.⁶ Volgens onderzoek in opdracht van het NCDO (Nationale Commissie voor Internationale Samenwerking en Duurzame Ontwikkeling) weet meer dan 80% van de bevolking niet wat het budget voor ontwikkelingssamenwerking is of wat de millenniumdoelen zijn.⁷ Eenvoudige feitenvragen in de Eurobarometer laten zien dat ook de kennis over de EU beperkt is. Nederlanders zitten op of onder het Europese gemiddelde – maar scoren wel stevast bovengemiddeld als ze zelf mogen beoordelen hoe het met hun kennis van zaken is gesteld.⁸

In de focusgroepen merkten we dat het moeilijk is om een uur lang met mensen over het buitenland en buitenlands beleid te praten. Deelnemers weten niet precies wat Nederland doet en waarom, hebben nog nooit lang

3 E. van den Berg en J. de Hart, *Maatschappelijke organisaties in beeld*, Den Haag: SCP, 2008, p. 18-19.

4 B. Gouwenberg, Th. Schuyt, E. Boonstoppel, R. Bekkers, C. Carabain, T. de Gilder, Doelen waaraan gegeven wordt, in: Th. Schuyt, B. Gouwenberg en R. Bekkers (red.), *Geven in Nederland 2011*, Amsterdam: Reed Business, 2011, p. 128-136.

5 S. Kinsbergen, K. Schulpen en K. Caarls, *De werking van draagvlak*, Nijmegen: CIDI, 2009, p. 6.

6 P. Everts, *De Nederlanders en de wereld*, Assen: Van Gorcum, 2008, p. 362.

7 Kinsbergen et al., 2009, p. 10. Uit onderzoek van het ministerie van Buitenlandse Zaken blijkt echter een grotere kennis van de millenniumdoelen, zie Publieksonderzoek Buitenlandse Zaken, Intomart GfK i.s.m. het vu Persinstituut.

8 H. Creusen, P. Dekker, I. de Goede, H. Kox, P. Schyns en H. Stolwijk, *Europa's welvaart*, Den Haag: SCP/CPB, 2010, p. 16. In Eurobarometer 74 van eind 2010 had 42% van alle Europeanen en 54% van de Nederlanders minstens een van drie vragen fout. Zie ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb74/eb74_publ_en.pdf, p. 35.

bij dit onderwerp stilgestaan en lijken weinig geïnteresseerd in de achtergronden van internationale ontwikkelingen. Waar ze echter wel goed van op de hoogte zijn is de economische afhankelijkheid van Nederland. Iedereen is doordrongen van het feit dat Nederland als klein land afhankelijk is van de internationale handel en van economische ontwikkelingen elders. Zoals we later in dit hoofdstuk zullen zien is dat een belangrijk uitgangspunt in hoe er wordt gepraat over de relatie tussen Nederland en het buitenland.

Wel zorgen over vrede en veiligheid, maar niet urgent

Maken Nederlanders zich zorgen over internationale kwesties? In ieder geval minder dan over nationale aangelegenheden. Volgens het Nationaal Vrijheidsonderzoek maakt 65% van de Nederlanders zich regelmatig zorgen over problemen in Nederland en 49% over zaken die wereldwijd spelen.⁹ Internationaal is men het meest bezorgd over vraagstukken die te maken hebben met vrede en veiligheid: 55% maakt zich zorgen over terrorisme, 46% over spanningen tussen religies en 41% over oorlog. Daarna volgen de economische crisis (27%), schending van de mensenrechten (26%) en armoede (23%). Ook in het onderzoek naar maatschappelijke prioriteiten (zie tabel 1.3) zien we dat het bestrijden van oorlog en terrorisme en de spanningen tussen religies hoog scoren. Vooral hogeropgeleiden hechten daarnaast belang aan vraagstukken op het gebied van internationale duurzaamheid en mensenrechten (zie de internetbijlage bij dit kwartaalbericht op www.scp.nl).

Vrede en veiligheid worden vooral gezien als een belangrijke basisvoorwaarde voor stabiliteit in Nederland, maar de urgentie van die onderwerpen is niet groot. Uit de groeps gesprekken blijkt dat mensen zich op dit moment weinig zorgen maken over de gevolgen van internationale conflicten of rampen voor Nederland. Ze denken dat de effecten op hun persoonlijk leven gering zijn en bovendien 'heb je er toch geen invloed op'. Over de gevolgen van economische ontwikkelingen maken mensen zich wel zorgen:

X: "De kernenergie discussie is wel veranderd na Japan, maar de oorlog in Syrië heeft bijvoorbeeld geen invloed. Het is afhankelijk van wat er gebeurt."

Y: "Het bankenprobleem is nog lang niet opgelost. Dat gaat veel impact hebben."

X: "Op persoonlijke schaal raakt het mij weinig. Ik ben er vaak ook niet mee bezig, wil er ook niet bij betrokken zijn. Globalisering heeft wel economische gevolgen."

DE PUBLIEKE OPINIE OVER ENKELE ONDERWERPEN

Het beeld dat Nederlanders zich achter de dijken hebben teruggetrokken en er eigenlijk liever niet overheen kijken moet worden genuanceerd. Nederlanders geven weliswaar voorrang aan het oplossen van nationale problemen, maar ze maken zich wel zorgen over internationale vrede en veiligheid, zijn betrokken bij rampen en plaatsen het bestrijden van honger in de wereld hoog op de agenda. Om een beter beeld te krijgen van de publieke opinie gaan we hier verder in op opvattingen over enkele internationale (beleids)onderwerpen: globalisering, ontwikkelingshulp, militaire operaties, vluchtelingen en de EU. Tabel 3.3 (p. 28) toont de opvattingen van de hele Nederlandse bevolking over een aantal stellingen. Nadat we de onderwerpen hebben behandeld, gaan we in op de verschillen van mening tussen bevolkingsgroepen.

Mondialisering: bedreiging en kans

Nederlanders zien zowel de kansen als de bedreigingen van mondialisering of globalisering, zo zien we in tabel 3.3 bij de stellingen over de opkomst van India en China. Er is verdeeldheid over de vraag of de opkomst van deze Aziatische landen een bedreiging is voor onze banen en sociale zekerheid: 30% denkt van wel, 26% denkt van niet. China en India worden niet gezien als een bedreiging voor het Nederlandse bedrijfsleven: 53% denkt dat de opkomst van deze landen juist goede kansen biedt voor het bedrijfsleven, 6% denkt van niet.¹⁰ Uit cijfers van het German Marshall Fund blijkt dat 64% van de Nederlanders de opkomst van China als een economische kans

9 D. Verhue, R. van Kalmthout en B. Koenen, *Nationaal Vrijheidsonderzoek 2011*. Amsterdam: Veldkamp, 2011, p. 13.

10 Diegenen die de opkomst van China en India zien als een bedreiging voor onze banen, zijn het iets minder vaak eens met de stelling dat de opkomst van beide landen goede kansen biedt voor het bedrijfsleven (17% oneens, 45% eens, 38% neutraal of weet niet).

Tabel 3.3 **Instemming met stellingen over internationale kwesties, bevolking van 18+, 2011/2 (in procenten)**

	(zeer) oneens	neutraal	(zeer) eens	weet niet
'De economische opkomst van landen als China en India is een bedreiging voor onze banen en sociale zekerheid.'	26	36	30	8
'De economische opkomst van landen als China en India biedt goede kansen voor het Nederlandse bedrijfsleven.'	6	33	53	8
'Door immigratie en open grenzen dreigt Nederland te veel van zijn eigenheid te verliezen.'	24	20	54	2
'Mensen zoals ik ondervinden vooral nadelen van het verdwijnen van de grenzen en het meer open worden van onze economie.'	42	34	18	6
'Nederland moet meer dan nu bijdragen aan de oplossing van internationale klimaatproblemen.'	23	37	37	3
'Nederland mag zijn bijdrage aan bestrijding van armoede elders in de wereld niet verminderen.'	33	29	36	2
'Nederland moet deelnemen aan militaire missies als de internationale gemeenschap daar om vraagt.'	30	30	37	4
'Het Nederlandse lidmaatschap van de EU is een goede zaak.'	17	31	48	4

Bron: COB 2011/2

ziet; 24% ziet die als een economische bedreiging. Hierin verschillen Nederlanders van de meeste andere Europeanen: die zien China juist als een bedreiging.¹¹

De reacties op de derde en vierde stelling van tabel 3.3 laten zien dat vrij breed het gevoel leeft dat ons land te veel aan eigenheid verliest door het opener worden van de grenzen (54% eens), terwijl slechts een minderheid vindt dat men daarvan persoonlijk meer nadelen dan voordelen heeft (18%).

Een ander mondiaal vraagstuk is het klimaat. 37% vindt dat Nederland meer dan nu moet bijdragen aan de oplossing van internationale klimaatproblemen, 23% is het hiermee oneens (37% neutraal).

Arme landen: wel hulp, maar liever niet via de overheid

Uit het vele onderzoek naar het draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking blijkt dat een meerderheid van de Nederlanders voorstander is van hulp aan arme landen. 62% vindt het belangrijk om mensen in arme landen te helpen zich te ontwikkelen; 80% heeft positieve gevoelens bij ontwikkelingssamenwerking.¹² Die steun zien we ook terug in het geefgedrag en het aantal donateurs en leden van organisaties gericht op internationale samenwerking: dat aantal is in internationaal perspectief relatief hoog en er is geen sprake van een structurele daling.¹³ Hulp geven aan ontwikkelingslanden is een breed gedeelde waarde, maar er is wel kritiek op de manier waarop die hulp wordt verstrekt. Veel burgers vragen zich

11 German Marshall Fund, *Transatlantic trends*. Washington DC: German Marshall Fund, 2010: p. 52, te raadplegen op <http://trends.gmfus.org>.

12 L. Gijsbers en B. van der Lelij, *Barometer Internationale samenwerking 2010*, Amsterdam: Motivaction, 2010, p. 6; Anker Solutions, *Ontwikkelingssamenwerking nieuwe stijl*, Amsterdam: Anker Solutions, 2004, p. 11. Zie www.ncdo.nl/Internationale_samenwerking/Draagvlak_voor_meer_onderzoek_naar_het_draagvlak_voor_internationale_samenwerking.

13 Zie Gouwenberg et al., 2011, en Van den Berg en De Hart, 2008.

Tabel 3.4 Voorkeuren voor uitgaven aan ontwikkelingshulp^a, bevolking van 15-70, 2006-2010 (in procenten)

	2006	2007	2008	2009	2010
• vergroten	17	13	13	10	7
• gelijk blijven	46	53	51	56	48
• verminderen	37	34	36	34	45
saldo (vergroten – verminderen)	-20	-21	-23	-24	-38

a 'Sommige mensen vinden dat Nederland meer geld aan ontwikkelingshulp moet besteden, anderen vinden dat Nederland daaraan juist minder moet besteden. Wat vindt u, moet de Nederlandse ontwikkelingshulp vergroot worden, gelijk blijven of verminderd worden?'

Bron: Barometer Internationale samenwerking 2010

af hoe effectief hulp eigenlijk is: komt het geld op de bestemde plaats terecht, blijft er niet te veel geld aan de strijkstok hangen bij hulporganisaties of corrupt bestuur, draagt hulp ook bij aan ontwikkeling op de lange termijn?

Er is ook kritiek op de overheidsuitgaven aan ontwikkelingshulp. Tabel 3.3 toont grote verdeeldheid over de stelling dat Nederland zijn bijdrage aan de bestrijding van armoede in de wereld niet mag verminderen: 33% is het hiermee oneens, 36% is het eens. Tabel 3.4 laat de steun voor het vergroten of verkleinen van het overheidsbudget voor ontwikkelingshulp zien. Sinds 2006 is de groep die het budget gelijk wil houden het grootst en zijn er meer mensen die het budget willen verminderen dan mensen die het budget willen vergroten. Dat resulteert in een negatief saldo. In 2010 stijgt het aantal mensen dat het budget wil verminderen (van 34% in 2009 naar 45% in 2010). Bij de mensen die een vermindering van het budget willen is de economische crisis het belangrijkste argument (genoemd door 53% in 2010, tegenover 39% in 2009, maar ook toen was het al het belangrijkste argument).

Dat er scepsis bestaat over ontwikkelingshulp door de overheid blijkt ook als er wordt gevraagd welke organisaties en instellingen het meest geschikt zijn om ontwikkelings-samenwerking vorm te geven. Andere partijen dan de overheid (hoewel deels of geheel door

de overheid gefinancierd) hebben dan de voorkeur.¹⁴

Militaire missies: eventueel, maar dan met minder geld

We zagen ook al dat er weinig steun is voor de uitgaven van defensie (tabel 3.1) en dat was blijkens het SCP-onderzoek 'Culturele Veranderingen' in 1981 en 1992 niet anders. In de groepsgesprekken is er steun voor de aangekondigde bezuinigingen op defensie. Men vindt het niet nodig dat Nederland voorop loopt bij de uitzending van militairen en geeft het geld liever uit aan andere zaken.

"Het is de vraag of je nog tanks nodig hebt, het risico is wel afgenomen. We moeten het geld anders inzetten."

"Ik vind het sneu voor de mensen die aan de kant komen te staan, maar verder maakt het mij niets uit."

Een andere kwestie die in dit verband steeds terugkomt is de Joint Strike Fighter (JSF). Er is altijd wel iemand die in de enquête of groepsgesprekken stelt dat Nederland daar geen geld aan zou moeten uitgeven. Mensen vinden het raar dat Nederland een aanvalsvliegtuig aanschaft en het argument dat het Nederlandse bedrijfsleven zal profiteren van de aanschaf overtuigt niet.

14 In volgorde van afnemende geschiktheid: internationale organisaties zoals de VN en de EU (55% geschikt), professionele organisaties (48%), maatschappelijke organisaties zoals kerken en scholen (17%), particulieren (13%) en de overheid (11%). Bron: Gijsbers en Van der Lelij, 2010, p. 27.

De vraag of Nederland moet meedoen aan militaire missies blijft een punt van discussie. Tabel 3.3 toont de verdeeldheid: 37% van de mensen is het eens met de stelling dat Nederland moet deelnemen aan militaire missies als de internationale gemeenschap daarom vraagt, 30% is het oneens.

Everts laat zien dat de uitzending van militairen naar Afghanistan op veel minder instemming van de bevolking kon rekenen dan bij eerdere missies het geval was. Hij wijt dat gebrek aan draagvlak aan het idee dat Nederland zich te veel laat leiden door de Verenigde Staten en voor andere NAVO-leden de kastanjes uit het vuur moet halen.¹⁵ Medio 2010 is 33% van de burgers voorstander van de missie in Uruzgan en 41% tegenstander; de steun lag daarmee lager dan aan het begin van de missie in 2006. De steun voor de militairen is groter dan het draagvlak voor de missie: 57% geeft aan trots te zijn op de Nederlandse militairen in Uruzgan.¹⁶

Asielzoekers: politieke vluchtelingen wel, maar economische zeker niet

Het beeld bestaat dat Nederlanders het afgelopen decennium negatiever zijn geworden over de toelating van asielzoekers. In de beschikbare gegevens zien we die trend niet eenduidig terug. In tabel 3.5 is te zien dat het aandeel mensen dat minder asielzoekers wil toelaten sinds 1998 redelijk stabiel is en tussen de 25 en 32% schommelt.

Uit het onderzoek 'Culturele Veranderingen' blijkt dat 85% vindt dat politieke vluchtelingen

moeten worden toegelaten, terwijl men veel strenger is voor economische vluchtelingen en huwelijksmigranten (45% is positief over het toekennen van een verblijfsvergunning). Over politieke en economische vluchtelingen is men sinds 1994 juist positiever geworden; over 'importbruiden' is men harder gaan oordelen. Het aandeel mensen dat vindt dat er beter niemand kan worden toegelaten is sinds 2002 echter wel gestegen en uit internationaal vergelijkend onderzoek blijkt ook dat Nederlanders wat negatiever zijn over migranten.¹⁷

In de groepsgesprekken praat men in tamelijk harde bewoordingen over vluchtelingen en hun drijfveren. We bespreken het thema naar aanleiding van een krantenartikel over bootvluchtelingen op het Italiaanse eiland Lampedusa. Uit het gesprek blijkt dat er weliswaar steun is om mensen op te vangen die om politieke redenen moeten vluchten, maar dat men onverbiddelijk is voor economische vluchtelingen. De deelnemers denken dat de vluchtelingen uit het Midden-Oosten eigenlijk allemaal economische motieven hebben. In een focusgroep in Hoogkarspel ontspint zich een nogal cynisch gesprek. De toon wordt gezet door een opmerking dat mensen die hierheen komen tot de rijkste groep behoren en hier dus eigenlijk niet thuishoren. De rest is het hiermee eens:

A: "Het zijn juist de mensen met geld die hier naar toe komen. Mensen die het echt slecht hebben daar, die kunnen hier niet naar toe komen."

B: "Ik heb een documentaire gezien van ronselaars voor die bootjes. Dan denk ik, het is sneu maar wat

Tabel 3.5 Voorkeuren voor het toelaten van asielzoekers, bevolking van 18+, 1998-2010 (in procenten)

	1998	2002	2003	2006	2010
• meer asielzoekers toelaten (1-2 op een 7-puntsschaal)	13	9	11	9	8
• tussenpositie (3-5)	62	63	63	58	66
• zoveel mogelijk asielzoekers terugsturen (6-7)	25	28	26	32	26
saldo (meer toelaten – terugsturen)	-12	-19	-15	-23	-18

Bron: NKO 1998-2010 (ongewogen gegevens)

¹⁵ Everts, 2008, p. 180-181.

¹⁶ Monitor steun & draagvlak. Publieke opinie Uruzgan juli 2010. Den Haag: ministerie van Defensie, 2010, p. 7-8.

¹⁷ M. Gijsberts en M. Lubbers, Wederzijdse beeldvorming, in: M. Gijsberts en J. Dagevos (red.), Jaarrapport Integratie 2009, Den Haag: SCP, 2009, p. 257-258.

komen ze hier doen. Ze hebben gewoon geld, ze kunnen ook in hun eigen land iets opbouwen.”

- C: “Ik vind het ontzettend sneu dat dit moet gebeuren in de wereld. Maar ja, elk land in Europa wordt natuurlijk te vol. Ik vind het wel moeilijk want waar moet je met al die mensen heen.”
- D: “Het raakt mij wel, vooral als er kinderen bij zitten. Maar ik ben ook van mening dat ze maar beter weer terug kunnen.”
- B: “Het is een lange weg voor ze, maar uiteindelijk komen ze ook naar Nederland.”
- E: “Je haalt ze binnen en het waaiert uit over Europa. En ze komen ook Nederland binnen. Daar gaan wij natuurlijk wel een beetje last van krijgen.”
- F: “Vooral in de grote steden gaan ze daar problemen mee krijgen.”
- G: “Terugsturen, hoe hard het ook is. Wij hebben hier ook onze problemen.”
- H: “We worden zelf een derdewereldland als we niet uitkijken.”

In de Amsterdamse groepen is men wat meeleu-
vender, maar de strekking is hetzelfde: als het
economische vluchtelingen zijn dan moeten
we ze niet toelaten. In alle groepen valt op dat
mensen direct de koppeling met de EU maken
(hoewel die niet stond vermeld in het kranten-
artikel). Mensen vinden het vreemd dat de EU-
landen niet samenwerken:

“Dit is een goed voorbeeld dat Europa niet werkt.
Dat mensen vluchten zal een reden hebben, maar
Italië wordt in de steek gelaten. Europa had die
mensen moeten opvangen en moeten verdelen over
de landen. Dan uitzoeken waarom ze hierheen zijn
gekomen.”

“Wat mij vooral verbaasde in dat hele verhaal is dat
de EU zo heeft besloten dat Italië ze moet opvan-
gen. Waarom is er niet voor gekozen om dat met
elkaar te delen?”

De EU is blijkbaar toch onderdeel geworden
van het denken over Nederland en de wereld,
en van de oplossing van sommige problemen.

EU: onvermijdelijk, maar bepaald niet prettig

We hebben de afgelopen jaren regelmatig aan-
dacht besteed aan de publieke opinie over de
EU (voor het laatst in COB 2011|1: 22 e.v.). Uit
dat en eerder onderzoek blijkt dat Nederlanders
het EU-lidmaatschap massaal steunen,
maar zonder veel betrokkenheid en zonder
enig enthousiasme. Dit kwartaal stemt 48% in
met de stelling dat het lidmaatschap van de EU

een goede zaak is; 17% is het daar mee oneens
en de rest houdt zich op de vlakte (tabel 3.5).
Dat was vorig kwartaal en twee jaar geleden
niet heel anders (COB 2011|1: 23). De steun voor
het lidmaatschap is groter dan gemiddeld in de
EU.¹⁸ Men onderkent de voordelen van samen-
werking¹⁹ en de economische onvermijdelijk-
heid van het EU-lidmaatschap, maar men voelt
zich toch niet prettig bij het verlies van nati-
onale autonomie en de grootschaligheid en
onoverzichtelijkheid van de EU. In het vorige
kwartaalbericht zagen we dat de noodsteun
voor Griekenland en Ierland als onvermijde-
lijk werd gezien. Men ziet geen alternatief. De
publieke opinie kan echter snel omslaan wan-
neer in de politiek en in het publieke debat
meer twijfel wordt geuit over de noodzaak van
die steun.

VERSCHILLEN TUSSEN BEVOLKINGS- GROEPEN

Tabel 3.6 laat zien hoe groepen mensen van
elkaar verschillen in hun instemming met vier
stellingen uit tabel 3.3 en met de stelling dat de
Nederlandse overheid zich meer moet richten
op de binnenlandse dan op de buitenlandse
problemen.

De grote lijn van tabel 3.6 is dat er aan de
ene kant groepen zijn die een open houding
hebben tegenover het buitenland (hogeropge-
leiden, linkse kiezers, optimisten) en aan de
andere kant groepen met een gesloten hou-
ding (lageropgeleiden, PVV-kiezers, pessimis-
ten en multicultisceptici). Het vraagstuk van
militaire missies onttrekt zich deels aan deze
logica omdat de verschillen tussen groepen
hier minder groot zijn en omdat linkse kiezers
meer moeite hebben met militaire missies.

18 Gesteld voor de keuze tussen een goede zaak of een
slechte zaak koos begin 2010 69% van de Nederlandse
ondervraagden van Eurobarometer 73.4 voor een goede
zaak, tegen 49% van alle EU-ondervraagden. Eind
2010 zag in Nederland 67% van de ondervraagden van
Eurobarometer 74.2 meer voordelen dan nadelen in het
lidmaatschap, tegen 50% in de hele EU (zie [ec.europa.eu/
public_opinion](http://ec.europa.eu/public_opinion)).

19 Opnieuw volgens de Eurobarometer staan Nederlanders
gemiddeld positief tegenover gemeenschappelijk beleid,
met vrij stabiele voorkeuren: wel op het gebied van ter-
rorismebestrijding, milieubescherming, regionaal beleid
en technologie, maar niet bij pensioenen, onderwijs,
gezondheidszorg en belastingen. Zie Creusen et al. 2010,
p. 18.

Tabel 3.6 **Verschillen in opvattingen tussen bevolkingsgroepen, bevolking van 18+, 2011/2 (in procentpunten afwijking)^a**

	NL dreigt eigenheid te verliezen door immigratie en open grenzen (eens)	NL moet meer bijdragen aan oplossing klimaatproblemen (eens)	NL moet bijdrage aan armoede niet verminderen (eens)	NL moet meedoen aan militaire missies (eens)	overheid moet zich meer op NL, minder op het buitenland richten (eens)
allen (%)	54	37	36	37	64
afwijkingen hiervan:					
man	0	0	1	8	-3
vrouw	0	0	-1	-8	2
18-34 jaar	-7	2	-2	0	-5
35-54	-2	-4	-1	1	-1
55+	7	3	3	-1	5
lageropgeleid	15	-6	-7	-5	12
midden	4	-5	-5	-1	3
hogeropgeleid	-19	12	12	6	-15
beneden modaal inkomen	2	2	0	-6	3
modaal	4	-3	-3	0	3
boven modaal	-12	1	5	15	-11
leest Telegraaf	18	-9	-15	2	12
leest NRC, Volkskrant, Trouw	-25	29	27	3	-22
kijkt Hart van Nederland	13	-8	-12	-2	12
kijkt Nieuwsuur	-10	10	14	7	-10
SP	-7	13	15	-14	6
GL	-36	42	42	-1	-31
PvdA	-17	6	14	-7	-11
D66	-25	16	18	2	-15
CDA	3	0	15	12	-4
VVD	12	-17	-24	26	-1
PVV	37	-12	-28	0	22
pessimisten ^b	35 ^c	-10	-20	-15	26
multicultisceptici	34	-11	-15	1	15
kabinetscritici	-36	11	16	-10	-8
optimisten	-34	10	18	17	-29

a Vetgedrukte getallen wijken significant af van de rest van de bevolking bij $p < 0,05$.

b Zie hoofdstuk 2 (tabel 2.5) voor de indeling in pessimisten, multicultisceptici, kabinetscritici en optimisten.

c Deze opvatting is gebruikt om de vier groepen te onderscheiden. De cijfers in tabel 2.5 wijken af omdat ze over de eerste twee kwartalen van 2011 gaan.

Bron: COB 2011/2

De grootste verschillen tussen groepen doen zich voor naar opleidingsniveau, leesgedrag, partijvoorkeur en opiniesegmenten. Hogeropgeleiden willen vaker bijdragen aan armoedebestrijding, militaire missies en klimaatproblemen, ze zijn minder bang dat

Nederland zijn eigenheid verliest en vinden minder vaak dat Nederland zich minder op het buitenland moet richten. Lageropgeleiden vinden juist vaker dat Nederland zich minder op het buitenland moet richten. Lezers van de Telegraaf staan minder vaak open voor het

buitenland; lezers van NRC, Volkskrant en Trouw juist vaker. Opvallend is dat beide groepen het even vaak eens zijn over bijdragen aan militaire missies.

Kiezers van GL zijn de grootste voorstander van internationale samenwerking, behalve op het gebied van militaire missies. Aanhangers van SP, GL, PvdA zijn daarin terughoudender dan kiezers van CDA en VVD. Kiezers van D66 en de PvdA zijn vaker voor bijdragen aan bestrijding van armoede en klimaatproblemen en zijn minder vaak bang voor verlies van eigenheid. De SP neemt een bijzondere positie in: haar kiezers zijn meer dan gemiddeld voorstander van een bijdrage aan klimaat en armoede, maar vinden vaker dan gemiddeld dat Nederland zich minder moet bemoeien met het buitenland. VVD'ers willen minder bijdragen aan armoede en klimaat, maar zijn juist vaker voorstanders van militaire missies. Kiezers van de PVV willen minder dan gemiddeld bijdragen aan armoede en klimaat, op het gebied van missies nemen ze een gemiddelde positie in.

Pessimisten en multicultisceptici zijn vaker bang dat Nederland zijn eigenheid verliest en willen vaker dat Nederland zich minder op het buitenland richt. Ook vinden zij minder vaak dat Nederland moet meer bijdragen aan armoede en klimaat. Pessimisten en multicultisceptici verschillen van mening over militaire missies: de pessimisten willen minder

vaak meedoen dan de multicultisceptici. Ook de kabinetscritici zijn vaker tegen missies, terwijl de optimisten er juist voorstander van zijn.

HET BEELD VAN DE OVERHEID

Nu we een beeld hebben van de opvattingen van Nederlanders over een aantal internationale kwesties komen we terug op het beeld van de overheid in het buitenlandse beleid.

Weinig bekendheid met wat de Nederlandse overheid doet en waarom

In de groepsgesprekken zien we dat mensen weinig weten over het buitenlandse beleid van de overheid. Behalve dat er geld gaat naar defensie en ontwikkelingshulp weten ze eigenlijk niet wat de overheid precies doet in het buitenland en eigenlijk ook niet met welke motieven. Voor zover mensen al een idee hebben, wijzen ze op het belang voor de Nederlandse economie of het verbeteren van leefomstandigheden elders zodat mensen niet naar Nederland komen.

De gebrekkige kennis staat niet in de weg dat mensen een aantal (ogenschijnlijk stabiele) grondhoudingen en opvattingen hebben over internationale kwesties en de rol van de overheid. Er zijn een aantal standaardframes die bij alle discussies over buitenlands beleid een rol spelen.

HET BEELD VAN HET BUITENLANDSE BELEID

Het ministerie van Buitenlandse Zaken legt burgers in onderzoek zes onderwerpen voor met de vraag aan welke van die onderwerpen men vooral denkt, of men instemt met het beleid en of men denkt dat het succesvol is. Bij buitenlands beleid denkt men als eerste aan 'Europese integratie'. Op afstand volgen de onderwerpen 'vrede in de wereld en veiligheid voor Nederland', 'ontwikkelingssamenwerking', 'internationale handel', 'belangenbehartiging voor Nederlanders in het buitenland' en als laatste 'mensenrechten'.^a Qua instemming met beleid en vermeend succes heeft internationale handel het positiefste imago, gevolgd door belangenbehartiging voor landgenoten en mensenrechten en met als hekkensluiter ontwikkelingsamenwerking. Het is zeer twijfelachtig of de vragen met enige kennis van zaken worden beantwoord, maar de antwoorden zeggen wel iets over het imago van het beleid.

a Publieksonderzoek Buitenlandse Zaken, Intomart GfK i.s.m. het VU Persinstituut (februari-maart 2011).

Gewenste rol van de overheid: actief, maar realistisch en proportioneel

Gevraagd naar de rol van de overheid en naar het buitenlandse beleid, redeneert men vooral in een pragmatisch frame. De grondhouding is dat Nederland zich niet moet afkeren van de rest van de wereld, maar dat we de binnenlandse problemen en belangen niet uit het oog moeten verliezen, realistisch moeten zijn over wat we aankunnen en ons niet moeten laten uitbuiten en misbruiken. Die reserves zorgen al snel voor een negatieve toonzetting.²⁰ Een selectie uit de enquêtetoelichtingen en focusgroepen:

“Bezuinigen is niet erg als het noodzakelijk is, maar we douwen overal geld in, in het buitenland. De afweging van wanneer wel en niet geld sturen is zoek.”

“Er zijn in Nederland nog genoeg problemen op te lossen en er gaat te veel geld naar het buitenland. Ik werk in de zorg en daar wordt steeds meer op bezuinigd, maar wel miljoenen naar het buitenland sturen (dat is een ander potje zeggen ze dan!!!).”

“Ik heb vaak het idee dat [...] Nederlandse politici er veel aan gelegen is om in een goed blaadje te komen bij ander westerse landen. Daar gaat veel tijd en energie mee verloren. Goede internationale contacten zijn prima, maar je prioriteit hoort in eigen huis te liggen.”

“We zullen ons wel moeten bezighouden met de rest van de wereld, anders stort hier alles in. Maar we hoeven niet de prullenbak van de wereld te worden. De ramen mogen open maar wel op de ventilatie-stand.”

“Ik vind dat een lastige kwestie. Ik vind niet dat we erg naar binnen gekeerd moeten worden, maar we moeten wel onze eigenheid behouden en zorgen dat we het intern op orde hebben.”

“De verhouding is wel een beetje zoek, maar je moet je pijlen ook op het buitenland richten, anders ben je wereldvreemd.”

“Oog houden voor het buitenland, helemaal qua humanitaire hulp. Maar wel wat genuanceerder en minder als blind paard achter de VS aanrennen. Dat geldt ook voor de JSF: doe iets nuttigs met dat geld!”

²⁰ Zo ook in onderzoek van Intomart GfK waaruit blijkt dat de rol van Nederland in het buitenland in eerste instantie negatieve kwalificaties oproept: te braaf, te klein, passief, niet standvastig, niet transparant. *Opkomen voor Nederland, samenwerken met de wereld. Burgeragenda. Ministerie van Buitenlandse zaken. Hilversum: Intomart GfK, mei 2011.*

“Reëel blijven, we zijn een klein landje. De hele wereld veranderen lukt niet. Je moet er wel mee bezig zijn, maar ook rekening houden met je eigen land.”

“Nederland moet overal maar aan meedoen, maar we kunnen niet overal aan meedoen. Ze willen altijd op de eerste rij zitten. Zorg eerst maar dat wij op orde zijn en ga dan een derdewerldland helpen.”

“Een van de kleinste landjes en toch denken dat we nummer een zijn.”

“Wij hoeven als Nederland niet altijd als eerste met een pot geld klaar te staan.”

Tegenover deze waarschuwendende woorden en vaak ook negatieve kwalificaties staan soms positieve beelden over de rol die Nederland speelt. Men vindt het goed dat Nederland internationaal meetelt en vindt het belangrijk dat Nederland een actieve rol speelt in het buitenland. Het aanzien van Nederlandse bedrijven in het buitenland is een punt van trots:

“We doen veel op agrarisch gebied, de rest van de wereld ziet hoe goed we daarin zijn.”

“Ik ben best wel trots op Nederland, Nederlandse bedrijven die naar Japan gaan die verstand hebben van waterkeringen.”

Dit zijn echter minderheidsstandpunten of in ieder geval opvattingen die veel minder naar voren worden gebracht. Dominant is een pragmatisch frame waarin het gaat om belangen en mogelijkheden, om realisme en proportionaliteit (in relatie tot de inzet van andere landen en tot de binnenlandse problemen). Uiteindelijk gaat het om het Nederlandse belang.

HET NEDERLANDSE BELANG

Maar hoe hard gaat men voor dat belang en wat is eigenlijk het Nederlandse belang in het perspectief van burgers? Om daar achter te komen namen we in de kwartaalenquête twee harde keuzevragen op, een voor het ontwikkelingsbeleid en een voor het internationaal beleid. In beide vragen ging de keuze voor het Nederlandse belang ten koste van het belang van andere landen of van algemene principes. Vervolgens vroegen we een deel van de respondenten om een toelichting op de antwoorden.

Tabel 3.7 laat zien dat in het geval van de ontwikkelingshulp een derde van de ondervraagden kiest voor het Nederlandse voordeel, een kwart voor het belang van ontwikkelingslanden en maar liefst 40% daartussen niet wil

Tabel 3.7 **Opvattingen over het Nederlands belang, bevolking van 18+, 2011/2 (in procenten)**

	allen	seks		leeftijd			opleidingsniveau		
		man	vrouw	18-34	35-54	55+	laag	midden	hoog
voorkeur voor ontwikkelingsbeleid: ^a									
• Nederland moet alleen ontwikkelingshulp geven als het daar zelf ook voordeel bij heeft	34	39 ^c	29	38	35	29	36	37	28
• het belang van ontwikkelingslanden moet voorop staan, ook al gaat dat ten koste van onze welvaart	26	29	23	21	24	31	15	22	40
• ik kan niet kiezen/ ik weet het niet	40	32	48	40	41	41	49	41	32
primaat voor internationaal beleid: ^b									
• internationaal beleid meer richten op Nederlandse belangen	36	40	33	33	37	37	39	39	31
• internationaal beleid meer richten op zaken als vrijheid, democratie en mensenrechten	45	46	45	48	43	46	35	43	58
• ik kan niet kiezen/ ik weet het niet	18	15	22	19	20	16	26	18	11

a 'Met welke opvatting over het beleid dat de Nederlandse regering zou moeten voeren ten aanzien van ontwikkelingslanden bent u het meest eens?'

b 'Volgens sommigen moet ons land zijn internationaal beleid meer richten op het behartigen van Nederlandse belangen, volgens anderen moet dit beleid zich juist meer richten op het bevorderen van zaken als vrijheid, democratie, en mensenrechten in het buitenland. Als u moet kiezen tussen beide opvattingen, met welke opvatting bent u het dan het meest eens?'

c Vetgedrukte cijfers wijken significant af van de rest van de bevolking bij $p < 0,05$.

Bron: COB 2011/2

kiezen. Mannen, jongeren en lageropgeleiden kiezen vaker voor het Nederlandse voordeel. In het geval van het primaat van het internationale beleid kiest een derde voor meer aandacht voor Nederlandse belangen en bijna de helft voor algemene waarden. Mannen kiezen ook hier weer vaker voor het Nederlandse belang.

De frequente weigering om te kiezen bij de eerste vraag en de minderheid voor een grotere gerichtheid op Nederlandse belangen bij de tweede vraag laten zien dat het Nederlandse belang in ieder geval geen vanzelfsprekend uitgangspunt is voor de meeste mensen.

Economische belangen van Nederland behartigen

De mensen die vinden dat Nederland alleen hulp moet geven als het land daar zelf ook voordeel van heeft (34%) wijzen er in toelichtingen op hun antwoord op dat er genoeg problemen in eigen land zijn. Sommigen vinden dat je niets

weg kunt geven als je zelf moet bezuinigen vanwege een economische crisis. Ontwikkelingshulp mag voor anderen sowieso niet ten koste gaan van onze belangen en welvaart. Daarnaast wordt gesteld dat het wel wat minder kan omdat Nederland nu relatief veel geeft en omdat de hulp meestal toch niet goed terecht komt.

De mensen die kiezen voor een grotere gerichtheid op Nederlandse belangen (36%) vullen die belangen in hun toelichtingen vooral economisch in. Ze denken aan bedrijfsleven, handel en werkgelegenheid.

“Economische belangen en dienen van het belang en de veiligheid van Nederlandse bedrijven in de regio. Uiteindelijk is dit de kurk waarop de BV Nederland drijft.”

“Economische belangen, werkgelegenheid. Problematiek in een land kan het beste door de mensen daar opgepakt worden. Wel kunnen we anderen helpen deskundiger er in te worden zodat zij zich beter kunnen handhaven.”

... maar andere belangen en mensenrechten niet vergeten

Het merendeel van de mensen die bij de eerste vraag in tabel 3.7 niet kunnen of willen kiezen (40%) vindt de beide keuzemogelijkheden te extreem en vraagt zich af of het niet mogelijk is om hulp te geven én er zelf voordeel bij te hebben. De meeste mensen vinden het te ver gaan dat Nederland alleen iets doet als het eigen belang ermee gediend is, maar vinden ook niet dat de bijdrage ten koste mag gaan van de eigen welvaart.

“Beide stellingen liggen te ver uit elkaar. Nederland moet wel ontwikkelingshulp bieden binnen de mogelijkheden van het land. Dus niet ten koste van de eigen burgers maar ook niet alleen als het daar zelf voordeel bij heeft.”

“Ik vind niet dat Nederland alleen ontwikkelingshulp moet geven wanneer wij er voordeel aan hebben (en volgens mij doen wij dat ook niet). Maar ik vind ook niet dat het belang van de ontwikkelingslanden voorop moet staan, ten koste van onze eigen welvaart. We moeten onszelf niet weg gaan denken.”

“Natuurlijk vind ik dat de Nederlandse belangen goed zijn voor onze bedrijven en dus voor de werkgelegenheid in Nederland. Maar eigenlijk is het natuurlijk dat het internationaal beleid t.a.v. vrijheid, democratie en mensenrechten altijd voor moeten gaan.”

Idealiter levert internationale samenwerking Nederland iets op, maar draagt het ook bij aan de bestrijding van problemen elders en aan de realisering van mensenrechten.

Mensen die vinden dat het belang van ontwikkelingslanden voorop moet staan (26%) wijzen erop dat Nederland een rijk land is dat best wat kan missen. Bovendien is Nederland verantwoordelijk voor problemen elders en voorkomen we dat mensen hierheen komen als we ze daar helpen. Vooral mensen met een christelijke achtergrond wijzen erop dat Nederland de plicht heeft zijn welvaart te delen.

“Als christen heb je ook een taak voor de rest van de wereld.”

“Het is noodzakelijk dat de ontwikkelingslanden geholpen worden een beter bestaan op te bouwen. Op lange termijn zal dat over de hele wereld gezien meer welvaart brengen. We kunnen niet toelaten dat er zo veel mensen zo weinig middelen van bestaan hebben.”

“Veel van de problemen van ontwikkelingslanden zijn direct of indirect veroorzaakt door onze welvaart, we hebben dus de verantwoordelijkheid om iets terug te doen. De mens leeft niet voor zichzelf alleen.”

Gaat het wel om belangen?

In de laatste toelichtingen gaat het niet om belangen, maar om waarden en normen. Het is bepaald een kleine minderheid die in die termen spreekt, maar dat kan ook komen doordat veel mensen in hun toelichtingen, en zeker in hun bijdragen aan de focusgroepen, zich niet zo goed buiten het discours van eigenbelang en belangenafweging durven te plaatsen. Misschien omdat het hen aan overtuigende woorden ontbreekt om waarden en principes te bepleiten, misschien omdat ze bang zijn met een dergelijk pleidooi als naïef te worden gezien. Dat zijn slechts speculaties. Duidelijker is dat burgers niet graag hard voor het eigen belang kiezen. Geënquêteerden weigeren te kiezen en in de focusgroepen ontstaat gemor als het Nederlandse belang te zeer wordt benadrukt. Men gaat naarstig op zoek naar win-winsituaties en men accepteert maar al te graag dat bestrijding van onrecht elders uiteindelijk toch ook in ons eigen belang is. Erg overtuigend gebeurt dat niet altijd.

AANDACHTSPUNTEN VOOR HET BUITENLANDSE BELEID

Een veelgehoorde veronderstelling is dat burgers beleid zullen ondersteunen als hun duidelijk gemaakt kan worden dat dat beleid in hun belang of het belang van Nederland is. De regering lijkt ook voor deze benadering te kiezen en laat steeds duidelijk weten dat het Nederlands belang centraal staat bij alles wat zij in en met het buitenland doet.²¹ Dat is op het eerste gezicht een verstandige keuze, gezien het feit dat burgers zich bewust zijn van onze internationale (economische) afhankelijkheden. Maar bij botsende belangen is het Nederlandse belang niet altijd evident en op de langere termijn kan een sterke nadruk op het eigen belang ertoe leiden dat andere bronnen voor steun voor beleid (zoals geloof in waarden, maar ook zoiets als trots) opdrogen.

Het is ook maar de vraag of een sterkere nadruk op het Nederlandse belang zal zorgen

²¹ A. Burghoorn, Opgeheven vinger is op zijn retour, de Volkskrant, zaterdag 26 maart 2011.

voor meer betrokkenheid bij het buitenlandse beleid. Wat dat betreft is de niet zo geslaagde publiekscampagne 'Europa, best belangrijk' uit 2004 nog steeds een waarschuwing. Burgers raken niet betrokken omdat ze een objectief belang hebben of omdat iets belangrijk is, maar omdat ze iets interessant en spannend vinden, omdat er wat te kiezen valt en hun keuze er toe doet, al is het maar als fan of tegenstander van tot de verbeelding sprekende politici en opinieleiders.

We begonnen dit hoofdstuk met het beeld dat Nederlanders minder internationaal georiënteerd zouden zijn en zich achter de dijken zouden willen terugtrekken. Dat beeld moeten we nuanceren: veel Nederlanders hebben wel oog voor de misère in de wereld, ze volgen die op het nieuws, geven geld bij grote rampen en zijn in principe ook geen tegenstanders van het helpen van mensen in ontwikkelingslanden. Wel is er steeds meer scepsis over de effectiviteit van de hulp. Sinds de economische crisis lijkt het argument 'eerst de problemen in Nederland oplossen' sterker geworden.

Van een meer nationale oriëntatie in de zin van een tanend besef van internationale afhankelijkheid van Nederland lijkt onder de burgers geen sprake. Wel is er een sterker gevoel dat Nederland bedreigd wordt, en daarom niet zo makkelijk geld en macht zou moeten afstaan aan de EU en internationale organisaties of een grote instroom en geringe integratie van migranten zou moeten accepteren.

Afgezien van de vraag hoe de politiek deze verandering in de algemene stemming moet verwerken, blijft natuurlijk van groot belang dat burgers verschillend denken over deze kwesties. Hogeropgeleiden en linkse kiezers zijn bijvoorbeeld vaker voorstander van internationale samenwerking en hulp dan lageropgeleiden en rechtse kiezers. Een tweedeling van 'kosmopolieten' en 'nationalisten' is veel te simpel, maar de segmentatie in hoofdstuk 2 laat wel zien dat opvattingen over Nederland in de wereld en de wereld in Nederland zijn ingebed in bredere houdingen tegenover politiek en samenleving.

Het is verstandig om in de beleidsontwikkeling waar mogelijk rekening te houden met gevoeligheden en aansprekende argumenten van verschillende publieksgroepen, maar als algemene uitgangspunten kunnen de kernbevindingen van dit hoofdstuk dienen dat er ten eerste weinig kennis is van *wat* de Nederlandse overheid in het buitenland doet (naast ontwikkelingssamenwerking en defensie) en *waarom* ze dat doet, en er ten tweede veel steun is voor actief buitenlands beleid als dat maar overtuigend realistisch en proportioneel is.

VERANTWOORDING

Achtergrond

Het Continu Onderzoek Burgerperspectieven (COB) wordt gedaan door het Sociaal en Cultureel Planbureau in opdracht van de Voorlichtingsraad (VoRa) en heeft de volgende doelstellingen:

- Het kabinet voorzien van actuele informatie over ontwikkelingen in opvattingen in de bevolking over maatschappelijke en politieke problemen en doeleinden, inclusief gegevens over algemene tevredenheid en onbehagen en zo mogelijk signaleringen van groepen die 'negatief' opvallen.
- Het informeren van politiek en publiek met uitvoeriger analyses van deze onderwerpen om Nederland in de tijd en internationaal te kunnen plaatsen en verscheidenheid binnen de Nederlandse samenleving in kaart te brengen en te duiden.
- Een bijdrage leveren aan de publieke discussie over maatschappelijke en politieke problemen en doeleinden door relativering en uitdieping van enquêtegegevens over de publieke opinie met behulp van vergelijkende analyses en kwalitatief onderzoek.

Het onderzoek resulteert in kwartaalrapporten en in studies. De volgende achtergrondstudie en twee verdiepingstudies zijn verschenen en beschikbaar op www.scp.nl/publicaties:

- Paul Dekker (red.) (2009). *Metten wat leeft? Achtergrondstudie bij het Continu Onderzoek Burgerperspectieven*. Den Haag: SCP.
- Paul Dekker, Tom van der Meer, Peggy Schyns en Eefje Steenvoorden (2009). *Crisis in aantocht? Verdiepingstudie Continu Onderzoek Burgerperspectieven 2008*. Den Haag: SCP.
- Paul Dekker en Josje den Ridder (red.) (2011). *Stemming onbestemd. Tweede verdiepingstudie Continu Onderzoek Burgerperspectieven*. Den Haag: SCP.

Onderzoek in het tweede kwartaal van 2011

Er is een kwartaalenquête gehouden en focusgroeponderzoek gedaan. Het enquêteonderzoek is uitgevoerd door MarketResponse Nederland op een steekproef van personen van 18 jaar en ouder uit zijn bestand 'De Onderzoek Groep'. Dit onderzoekspanel is samengesteld op basis van telefonische werving en maakt geen gebruik van zelfaanmeldingen. De respondenten ontvangen in principe geen vergoeding. Ook voor deelname aan de COB-enquête is niet betaald. Uit het panel zijn 1521 respondenten van 18 jaar en ouder telefonisch geselecteerd, van wie er 1100 tussen 5 april en 9 mei de vragenlijst volledig hebben ingevuld (852 via internet en 174 schriftelijk). De gemiddelde invultijd van de online vragenlijst was gemiddeld 20 minuten. Tenzij anders vermeld zijn in dit rapport de resultaten gewogen op sekse, leeftijd, opleiding en internetgebruik. De weegfactor varieert van 0,56 tot 2,35 en de wegefficiëntie is 90%, resulterend in een effectieve steekproef van 928. De respondenten beoordeelden de enquête op een schaal van 1-10 met gemiddeld een 7,2; 4% gaf een onvoldoende.

Het focusgroeponderzoek is uitgevoerd door onderzoeksbureaus Ferro en Veldkamp. Ferro deed dit kwartaal onderzoek onder een groep lageropgeleiden en een groep hogeropgeleiden in Hoogkarspel op 13 april. Veldkamp deed hetzelfde in Amsterdam op 19 april. De gesprekken bestonden uit een algemene ronde over de Nederlandse samenleving, het invullen en bespreken van twee vragen over uit de kwartaalenquête over rechtvaardige behandeling en een discussie over betrokkenheid bij het buitenland en Nederland in de wereld. De gesprekken duurden ongeveer twee uur. Wat in het voorliggende rapport is vermeld over de focusgroepen is ontleend aan de onderstaande rapportages van de onderzoeksbureaus en eigen waarneming van de SCP-onderzoekers.

Dit kwartaal is er in aanvulling op de vaste kwartaalenquête en focusgroepen aanvullend onderzoek gedaan door onderzoeksbureau Veldkamp (op basis van het panel TNS NIPO-base) naar de maatschappelijke prioriteiten van de Nederlandse bevolking. Daarbij is met vriendelijke instemming van het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) een aanpak herhaald die een voorganger van het PBL, het

Natuur en Milieuplanbureau (NMP), eerder in samenwerking met Veldkamp ontwikkelde. Uit een lijst van 64 sociale, economische en mondiale doeleinden krijgen respondenten een random selectie van tien met de vraag 'Welke van de volgende maatschappelijke vraagstukken is volgens u het allerbelangrijkste probleem dat moet worden opgelost?'. Die vraag wordt herhaald totdat de respondent alle tien doeleinden heeft geordend. Uit de rangordening van alle respondenten samen is vervolgens de totale prioriteitenlijst samengesteld (zie verder hieronder Hilhorst 2011).

Rapporten, beschikbaar op www.scp.nl/publicaties:

- Imre van Rooijen en Petra van Laar, *Onderzoekstechnische verantwoording Burgerperspectieven mei 2011, 2e kwartaal*. Leusden: Market Response (projectnummer 17017).
- Judith van Male en Gerben Bruins, *COB-focusgroepen tweede kwartaal 2011: Hoogkarspel*. Amsterdam: Ferro (projectnummer 4068).
- Judith ter Berg en Yolanda Schothorst, *COB-focusgroepen tweede kwartaal 2011: Amsterdam*. Amsterdam: Veldkamp (projectnummer 5535).
- Marsha Hilhorst, *Prioritering maatschappelijke vraagstukken. Veldwerkverantwoording SCP COB*. Amsterdam: Veldkamp, april 2011 (projectnummer 5568).

